

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра облікових технологій та бізнес-аналітики**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Облік і контроль валютно-розрахункових операцій банку»

здобувача вищої освіти II курсу, групи ОМУ-21-2, спеціальності 071 «Облік і оподаткування», освітньо-професійна програма «Управлінський облік та бізнес-аналітика»



підпис

Нетребко Катерини Валеріївни

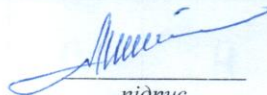
Науковий керівник:



підпис

Мискін Юрій Ігорович
д.е.н., доцент, професор кафедри
облікових технологій та
бізнес-аналітики

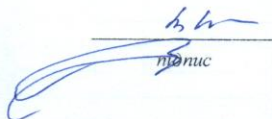
Керівник освітньо-професійної програми:



підпис

Титенко Лариса Василівна
кандидат економічних наук, доцент

Допущено до захисту за рішенням кафедри облікових технологій та бізнес-аналітики,
протокол від « 18 » 01 2023 р. № 8



підпис

Паянок Тетяна Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент

Ірпінь – 2023

Реєстрація №

88

23.02.23

номер

дата

підпис фахівця кафедри

Результат
перевірки

до захисту

Ю.І. Мискін

до захисту, на

дата

ініціали, прізвище наукового керівника

доопрацювання

Результат захисту

87

03.02.2023

оцінка

дата захисту

Голова комісії

підпис

Савчук В.К., д.е.н., професор

Члени комісії

підпис

Краєвський В.М., д.е.н., професор

підпис

Падянок Т.М., к.е.н., доцент

підпис

Титенко Л.В., к.е.н., доцент

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	27		
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	10		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	17		
4. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	10		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	42		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	87		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
87	B	4	03.02.2023	Савчук В.К., д.е.н., професор Краєвський В.В., д.е.н., професор Пляшок Т.М., к.е.н., доцент Титенко І.В., к.е.н., доцент Остапенко Я.О., к.е.н., доцент

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра облікових технологій та бізнес-аналітики

Спеціальність: 071 «Облік і оподаткування»

Освітньо-професійна програма: «Управлінський облік та
бізнес-аналітика»

Затверджую

Завідувач кафедри

Т.М. Паянок

«16» 09 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу здобувачу вищої освіти
Нетребко Катерини Валеріївни

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Облік і контроль валютно-розрахункових операцій банку», затверджена наказом ректора від
«31» 09 2022 № 146

2. Строк здачі закінченої роботи: «30» 12 20 22 р.

3. Цільова установка (мета роботи): полягає в удосконаленні теоретичних та практичних засад обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку.

Об'єкт дослідження: облік та контроль валютно-розрахункових операцій банку.

Предмет дослідження: теоретичні, організаційні та практичні засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку.

4. Вихідні дані до роботи: публікації із зазначеної тематики, монографії, річна звітність, первинні документи

5. Перелік графічного матеріалу: 9 таблиць.

6. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом):

- сутність валютно-розрахункових операцій банку як об'єкту обліку та контролю;
- науково-організаційні засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку;
- галузеві особливості діяльності АТ КБ «Приват Банк» та їх вплив на облік та контроль валютно-розрахункових операцій;
- діагностика фактичного стану обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»;
- моніторинг ефективності контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»;
- напрями підвищення ефективності обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»;
- шляхи покращення контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»;

7. Календарний план виконання роботи:

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		за планом	фактично
1	Вибір теми, вивчення літературних джерел та складання плану роботи	16.09.2021 - 30.10.2021	20.09.2021
2	Підготовка розділу роботи та подання його керівнику		
2.1	перший розділ	02.11.2021 - 23.05.2022	01.02.2022
2.2	другий розділ	24.05.2022 - 24.10.2022	24.05.2022
2.3	третій розділ	27.10.2022 - 25.12.2022	28.10.2022
2.4	вступ і висновки	19.12.2022 - 25.12.2022	19.12.2022
3	Попередній захист роботи	30.12.2022	30.12.2022
4	Отримання відгуку керівника роботи	24.01.2023	24.01.2023
5	Отримання зовнішньої рецензії	24.01.2023 - 25.01.2023	24.01.2023
6	Допуск до захисту завідувача кафедри	30.12.2022	30.12.2022
7	Захист кваліфікаційної роботи	03.02.2023	03.02.2023

8. Дата видачі завдання: « 16 » 09 20 22 р.

АНОТАЦІЯ

«Облік і контроль валютно-розрахункових операцій банку»

Мета роботи полягає в удосконаленні теоретичних та практичних засад обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку.

Завданнями роботи є: розкрити сутність валютно-розрахункових операцій банку як об'єкту обліку та контролю; охарактеризувати науково-організаційні засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку; визначити вплив галузевих особливостей діяльності АТ КБ «Приват Банк» на облік та контроль валютно-розрахункових операцій; здійснити діагностику фактичного стану обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»; провести моніторинг ефективності контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»; ідентифікувати напрями підвищення ефективності обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»; запропонувати шляхи покращення контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк».

Предметом дослідження є теоретичні, організаційні та практичні засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку.

Об'єктом дослідження виступає облік та контроль валютно-розрахункових операцій банку.

Базою дослідження виступає Акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк».

За результатами дослідження сформульовані пропозиції щодо удосконалення обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку, які розширюють науково-теоретичні засади та підвищують ефективність практичної реалізації облікової та контрольної функцій управління валютно-розрахунковими операціями в діяльності АТ КБ «Приват Банк».

Одержані результати можуть бути використані в діяльності АТ КБ «Приват Банк».

Кваліфікаційна робота містить 78 сторінок, 9 таблиць, список використаних джерел з 40 найменувань, 6 додатків.

Ключові слова: облік, контроль, валютно-розрахункові операції, банк, іноземна валюта.

Рік виконання кваліфікаційної роботи: 2022.

Рік захисту роботи: 2023.

SUMMARY

«Accounting and control of currency settlement operations of the bank»

The purpose of the work is to improve the theoretical and practical principles of accounting and control of the bank's currency settlement operations.

The tasks of the work are: to reveal the essence of currency settlement operations of the bank as an object of accounting and control; describe the scientific and organizational principles of accounting and control of the bank's currency settlement operations; to determine the influence of the branch specifics of JSCB "Privat Bank" activity on the accounting and control of currency settlement operations; carry out a diagnosis of the actual state of accounting of currency settlement operations of JSCB "Privat Bank"; to monitor the effectiveness of control of currency and settlement operations of JSCB "Privat Bank"; to identify directions for increasing the efficiency of accounting of currency settlement operations of JSCB "Privat Bank"; to propose ways to improve the control of currency and settlement operations of JSCB "Privat Bank".

The subject of the study is the theoretical, organizational and practical principles of accounting and control of the bank's currency settlement operations.

The object of the study is the accounting and control of currency settlement operations of the bank.

The basis of the study is the joint-stock company commercial bank "PrivatBank".

Based on the results of the study, proposals were formulated for improving the accounting and control of the bank's currency settlement operations, which expand the scientific and theoretical foundations and increase the effectiveness of the practical implementation of the accounting and control functions of the management of currency settlement operations in the activities of JSCB "Privat Bank".

The obtained results can be used in the activities of JSCB "Privat Bank".

The qualification work contains 78 pages, 9 tables, a list of used sources from 40 titles, 6 appendices.

Keywords: accounting, control, currency settlement operations, bank, foreign currency.

Year of work completion: 2022.

Year of work protection: 2023.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ВАЛЮТНО-РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ	11
1.1. Сутність валютно-розрахункових операцій банку як об'єкту обліку та контролю	11
1.2. Науково-організаційні засади обліку та контролю валютно- розрахункових операцій банку	17
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ВАЛЮТНО- РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ АТ КБ «ПРИВАТ БАНК»	25
2.1. Галузеві особливості діяльності АТ КБ «Приват Банк» та їх вплив на облік та контроль валютно-розрахункових операцій	25
2.2. Діагностика фактичного стану обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»	35
2.3. Моніторинг ефективності контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»	52
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ВАЛЮТНО-РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ АТ КБ «ПРИВАТ БАНК»	56
3.1. Напрями підвищення ефективності обліку валютно- розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»	56
3.2. Шляхи покращення контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»	59
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Актуальність теми. В наш час різко зростає значення міжнародних економічних зв'язків у господарському розвитку окремих держав. Головним фактором цього є широка інтернаціоналізація виробництва й обігу, науково-технічна революція. Перехід України до ринкових умов господарювання створює широкі можливості для здійснення зовнішньоекономічної діяльності, фінансово-господарської самостійності підприємств, участі країни у міжнародних валютно-розрахункових відносинах. Ці відносини є основною складовою міжнародних економічних відносин. Діяльність банків у сфері валютно-розрахункових операцій набуває все більшого масштабу. За таких умов питання пов'язані з обліком та контролем валютно-розрахункових операцій банку є нагальними, своєчасними та актуальними.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Проблематиці бухгалтерського обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку присвячували свою увагу велика кількість науковців. Серед них: Глушков І.Є., Дзюблюк О.В., Бутинець Ф.Ф., Кіндрацька Л.М., Примостка Л.О., Пушкар М.С. та інші. Результати їх досліджень є науково цінними та практично значимими. Проте динамічні зміни в стані економічних відносин, розвиток глобалізації і діджиталізації вимагає переосмислення відповідності обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку запитам сьогодення.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є удосконалення теоретичних та практичних засад обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку.

Для досягнення зазначеної мети в науковій роботі поставлено наступні завдання:

- розкрити сутність валютно-розрахункових операцій банку як об'єкту обліку та контролю;
- охарактеризувати науково-організаційні засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку;

- визначити вплив галузевих особливостей діяльності АТ КБ «Приват Банк» на облік та контроль валютно-розрахункових операцій;
- здійснити діагностику фактичного стану обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»;
- провести моніторинг ефективності контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»;
- ідентифікувати напрями підвищення ефективності обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»;
- запропонувати шляхи покращення контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк».

Об'єкт дослідження є облік та контроль валютно-розрахункових операцій банку.

Предмет дослідження теоретичні, організаційні та практичні засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку.

Базою досліджень є Акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк».

Методи дослідження. Теоретичну основу дослідження сформували загальнонаукові методи пізнання обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку. Для досягнення мети та вирішення поставлених у роботі завдань застосовано такі наукові методи: абстрактно-логічний – при постановці мети і завдань роботи; аналізу та синтезу, індукції й дедукції, аналогії і теоретичного моделювання – при обґрунтуванні сутності валютно-розрахункових операцій; комплексний – при дослідженні науково-організаційних засад обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку; спостереження, вимірювання, порівняння, емпіричного опису, структурного та порівняльного аналізів – при дослідженні фінансово-економічного стану АТ КБ «Приват Банк»; логічного узагальнення – при формулюванні висновків.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти з питань обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених (монографії, наукові статті, матеріали науково-

практичних конференцій і семінарів), ресурси мережі Інтернет, статут АТ КБ «Приват Банк» (дод. А), річна фінансова звітність АТ КБ «Приват Банк» за 2021 (дод. Б), 2020 (дод. В) та 2019 роки (дод. Г), Кодекс корпоративного управління АТ КБ «Приват Банк» (дод. Д), Положення про наглядову раду АТ КБ «Приват Банк» (дод. Е), тощо.

Наукова новизна. Найбільш вагомі положення, які визначають наукову цінність роботи є:

- уточнення семантики терміну «валютно-розрахункові операції банку», під яким запропоновано розуміти вид банківської діяльності у сфері міжнародних розрахунків, який спрямований на одержання прибутку і охоплює різноманітні види операцій з валютними цінностями (у межах міжнародних розрахунків), що здійснюються на національному, регіональному та міжнародних фінансових ринках як за дорученням клієнтів, так і за власні кошти банків;

- обґрунтування технології вибору оптимальних методів перерахунку статей фінансової звітності в іноземну валюту для застосування у національній системі бухгалтерського обліку залежно від мети надання такої звітності (метод поточного валютного курсу для складання фінансової звітності; часовий метод – для формування консолідованої фінансової звітності);

- запропоновано методичний підхід до контролю операційного ризику валютно-розрахункових операцій банку, що передбачає послідовну реалізацію відповідних етапів (формування системи індикативних та контрольних показників ризику, розробку системи кількісних стандартів контролю валютного ризику банку, визначення контрольних періодів та формування системи звітності за дотриманням лімітів валютного ризику банку, моніторинг лімітів валютного ризику та регулювання рівня валютного ризику банку за його результатами).

Науково-практична значимість одержаних результатів. Запропоновані шляхи удосконалення обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку розширюють науково-теоретичні засади та підвищують ефективність практичної реалізації облікової та контрольної функцій управління валютно-

розрахунковими операціями в діяльності АТ КБ «Приват Банк».

Особистий внесок здобувача. Магістерська робота є одноосібно виконаною кваліфікаційною працею. Теоретичні узагальнення, розробки, висновки, пропозиції й інші наукові результати, які виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів роботи. Основні положення дослідження апробовані в таких наукових заходах: І Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні» (10. 12. 2020 р.), XV Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в оподаткуванні, бізнесі, економіці» (04. 12. 2019 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (07. 04. 2021 р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Синергетичні драйвери розвитку обліку, податкового аудиту та бізнес-аналітики» (14-15. 04. 2021р.).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладено на 78 сторінках. Магістерська робота містить 9 таблиць та 6 додатків. Список використаних джерел налічує 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ВАЛЮТНО-РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

1.1. Сутність валютно-розрахункових операцій банку як об'єкту обліку та контролю

Дослідження сутності валютно-розрахункових операцій банку доцільно почати з характеристики двох складових даного поняття: «валютні операції» як та «міжнародні розрахунки». Саме ці два терміни у поєднанні формують сутність валютно-розрахункових операцій банку. Розглянемо кожен з них більш детально.

Операції з іноземною валютою є одним із найважливіших напрямків здійснюваних банком активних операцій. Частка операцій з іноземною валютою в загальній масі активів банку зростає з кожним роком. Це пов'язано з нестабільністю внутрішньої економічної ситуації в Україні, що призводить до високих темпів інфляції національної валюти.

Чинне законодавство визначає іноземну валюту як грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України, також платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або в монетарних металах.

Отже, валютна операція визнається валютною, якщо застосовується в процесі розрахунків за цією операцією валюта, відмінна від національної. Усі

валютні операції здійснюються в банку згідно з Положенням про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, затвердженим постановою Правління НБУ від 17.07.2000 р. № 275 [1].

Більшість вчених багато уваги приділяють необхідності надання чіткого визначення валютних операцій Наприклад, Бархатов А.П. [1] виділяє валютні операції як окремий об'єкт обліку та характеризує їх як такі, які пов'язані і не пов'язані із переходом права власності; з використанням валютних коштів, як кошти платежу; з рухом валютних цінностей.

Красавіна Л.М. [16] запропонувала уточнення у визначення валютних операцій: вони включають операції, пов'язані з рухом валютних цінностей і коригуванням їх оцінки (за винятком розрахунків між резидентами у національній валюті).

Вивчаючи валютні операції з позиції банків, Понаморенко В.Є. [26] вважає, що валютними є операції, які мають валютний характер і у яких засобом вимірювання обсягу є іноземна валюта. На нашу думку, дана характеристика дещо схожа на визначення операцій в іноземній валюті, яке представив Шалашов В.П. з погляду нормативного регулювання: господарська операція, вартість якої виражена в іноземній валюті або потребує розрахунків в іноземній валюті [39].

У своєму дослідженні Сулейманова Є.В. [37] вважає, що валютні операції і операції в іноземній валюті - взаємозамінні, в той же час, відзначаючи, що валютні операції є ширшим поняттям, ніж операції в іноземній валюті.

Згідно статті 1. Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» до валютних операцій відносяться операції пов'язані з:

- 1) переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

- 2) використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

З) ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Таким чином, економічна категорія «валютні операції комерційних банків» визначається як вид банківської діяльності у сфері міжнародних валютних відносин, спрямований на одержання прибутку і охоплює різноманітні види операцій з валютними цінностями (за винятком операцій резидентів у національній валюті), що здійснюються на національному, регіональному та міжнародних фінансових ринках як за дорученням клієнтів, так і за власні кошти банків.

Як видно з визначення, валютні операції банку являють собою вид банківської діяльності у сфері саме міжнародних валютних відносин. У цьому контексті, з позиції осмислення сутності терміну «валютно-розрахункові операції банку», вбачаємо за необхідне розкрити змістовне наповнення поняття «міжнародні розрахунки».

Під міжнародними розрахунками розуміють грошові операції у іноземній валюті, пов'язані з виконанням вимог і зобов'язань, що виникають під час здійснення зовнішньо-економічної діяльності між державами, суб'єктами господарювання, іншими юридичними особами та громадянами, які перебувають на території різних країн.

Варто відзначити, що поняття «валютні операції» та «міжнародні розрахунки» спирається на спільне нормативно-правове забезпечення, яке характеризується чотирма ієрархічно визначеними рівнями.

Перший рівень – Конституція України (стаття 8 (В Україні визнається і діє принцип верховенства права) та стаття 9 (Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України)).

Другий рівень – міжнародні законодавчі і нормативно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України, та Господарський Кодекс України (стаття 68 «Зовнішньоекономічна діяльність підприємства», стаття 344

«Міжнародні розрахункові операції» і статті 377 – 389 щодо зовнішньоекономічної діяльності).

Третій рівень – Закон України «Про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті», Закон України «Про зовнішньо-економічну діяльність», Закон України «Про банки і банківську діяльність» та Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю».

Четвертий рівень – Постанови Національного банку України, що затверджують різноманітні Правила, Положення, Інструкції щодо здійснення валютних операцій та міжнародних розрахунків.

Саме на законодавчому рівні (у статті 344 Господарського кодексу України) визначено шість положень, які стосуються міжнародних розрахунків:

1) міжнародні розрахункові операції провадяться за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності між державами, суб'єктами господарювання, іншими юридичними особами та громадянами, які перебувають на території різних країн;

2) суб'єктами міжнародних розрахунків є експортери, імпортери і банки, які вступають у відносини, пов'язані з рухом товаророзпорядчих документів та операційним оформленням платежів;

3) міжнародні розрахунки регулюються нормами міжнародного права, банківськими звичаями і правилами, умовами зовнішньоекономічних контрактів, валютним законодавством країн-учасниць розрахунків;

4) загальні умови розрахункових відносин з іноземними державами визначаються міжнародними договорами. Порядок розрахунків і ведення банківських рахунків встановлюється договорами, що укладаються уповноваженими на це банками;

5) міжнародні розрахунки здійснюються через установи банків, між якими є кореспондентські відносини (банки, що мають домовленість про проведення платежів та розрахунків за взаємним дорученням);

6) для здійснення міжнародних розрахунків використовуються комерційні документи: коносамент, накладна, рахунок-фактура, страхові документи

(страховий поліс, сертифікат), документ про право власності та інші комерційні документи. Фінансовими документами, що використовуються для здійснення міжнародних розрахунків, є простий вексель, переказний вексель, боргова розписка, чек та інші документи, що використовуються для одержання платежу.

Із наведених положень зрозуміло, що поняття міжнародних розрахунків перш за все пов'язано з поняттям зовнішньоекономічної діяльності.

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» її основними видами є: експорт та імпорт товарів, капіталів і робочої сили; надання суб'єктами ЗЕД України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності; наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України; кредитні та розрахункові операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами ЗЕД банківських, кредитних і страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України; спільна підприємницька діяльність між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності; підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів ЗЕД за межами України; організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів ЗЕД; товарообмінні (бартерні) операції; орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами ЗЕД іноземними суб'єктами господарської діяльності; операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку; роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території

України, так і за її межами; роботи іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі з суб'єктами ЗЕД як на території України, так і за її межами [7].

Суттєвою характерною ознакою міжнародних розрахунків, яку не визначено чинним Господарським Кодексом України, є те, що всі вони здійснюються виключно у вільноконвертованій валюті. Оскільки національна одиниця України (гривня) не є вільноконвертованою валютою, то всі міжнародні розрахунки з точки зору вітчизняних суб'єктів господарювання та вітчизняних банків є розрахунками в іноземній валюті. Отже, всі міжнародні розрахунки є валютними операціями.

Проте зворотне твердження не є правильним. Більш точним буде твердження, що валютні операції містять міжнародні розрахунки.

Узагальнені характерні особливості та відмінні риси міжнародних розрахунків полягають у такому:

- 1) міжнародні розрахунки є операціями у іноземній валюті;
- 2) усі правомірні міжнародні розрахунки здійснюються виключно через установи банків;
- 3) міжнародні розрахунки здійснюються виключно у безготівковій формі;
- 4) міжнародні розрахунки регулюються національними та міжнародними нормативно-правовими актами і документами, а також звичаями та правилами, що склалися та встановлені у світі;
- 5) міжнародні розрахунки мають виключно документарний характер, тобто здійснюються проти комерційних та фінансових документів;
- 6) документи, що використовуються для здійснення міжнародних розрахунків, є уніфікованими, мають типові форми однакові для всіх учасників.

Узагальнюючи проведене осмислення змістовного наповнення понять «валютні операції» та «міжнародні розрахунки», вважаємо, що для цілей обліку та контролю під терміном «валютно-розрахункові операції банку» варто вважати вид банківської діяльності у сфері міжнародних розрахунків, який спрямований на одержання прибутку і охоплює різноманітні види операцій з валютними цінностями (у межах міжнародних розрахунків), що здійснюються на

національному, регіональному та міжнародних фінансових ринках як за дорученням клієнтів, так і за власні кошти банків.

1.2. Науково-організаційні засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку

Валютно-розрахункові операції, як об'єкт бухгалтерського відображення, не є новими для вчених та практиків. Згадки про валютні операції можна знайти ще у роботі Луки Пачоллі: «Трактат про рахунки і записах» (1494), де особливу увагу приділено оцінці змін валютного курсу та його впливу на фінансові результати. Ситуація не надто змінилася з тих часів: дос не існує єдиної класифікації валютних операцій, присутня альтернативність методів валютних курсів у бухгалтерському обліку. Валютні операції можуть здійснюватися як фінансовими установами, у переважній більшості – це банки, так і підприємствами, які є учасниками міжнародних відносин у процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Одночасно банки є посередниками, які здійснюють виконання підприємствами валютно-розрахункових операцій.

Вагомий внесок у розвиток питання обліку і контролю валютно-розрахункових операцій внесли такі науковці, як Кіндрацька Л. М., Глушков І. Є., Примостка Л. О., Дзюблюк О. В., Бутинець Ф. Ф., Пушкар М. С. та інші.

Особливістю операцій в іноземних валютах є наявність специфічного об'єкта бухгалтерського обліку – валютних курсових різниць, як наслідок – коливань валютних курсів. Визначення курсової різниці, як об'єкта бухгалтерського обліку, залежить від балансової теорії. У статичній балансовій теорії іноземна валюта розглядається як гроші, відповідно, зміна її курсу призводить до її переоцінки та впливу на фінансовий результат (прибуток або збиток) у момент її переоцінки. Курсова різниця визначається як різниця між оцінкою іноземної валюти на дату її первісного визнання у бухгалтерському обліку та оцінки на дату вибуття валюти з підприємства (для здійснення розрахунків) або на дату складання балансу. В динамічній теорії балансу

іноземна валюта розглядається як товар, і, відповідно, курсова різниця визнається лише на момент списання іноземної валюти з балансу [40].

Визнання сум курсових різниць на дату балансу у складі доходів та витрат періоду призводить до порушення принципів обачності та превалювання сутності над формою і суперечить критеріям визнання доходів та витрат, як елементів фінансової звітності. Для запобігання недостовірному відображенню фінансових результатів у бухгалтерському обліку запропоновано виділяти у складі курсових різниць реалізовані (курсіві різниці, що виникають на дату фактичного здійснення розрахунків за операціями в іноземній валюті) та нереалізовані (розраховуються на дату балансу без фактичного завершення розрахунків з метою перерахунку вартості активів та зобов'язань для розкриття про них фінансової інформації у звітності відповідно до принципу єдиного фінансового вимірника).

Така класифікація курсових різниць на основі наукового обґрунтування їх видів сприяє підвищенню якості облікової інформації щодо побудови необхідних аналітичних розрізів з метою інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління.

Валютно-розрахункові операції завжди були об'єктом пильного контролю як зі боку держави, і з боку менеджменту суб'єктів господарювання. Тому проблеми організації ефективного контролю валютно-розрахункових операцій є одними з першочергових [14].

Аналіз наукової літератури з проблем формування організаційних засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку дозволив ідентифікувати ключові питання, яким приділяється найбільше уваги (табл. 1.1).

Характеризуючи науково-організаційні засади обліку валютно-розрахункових операцій банку доцільно розглянути загальні підходи до організації облікового процесу та безпосередньо особливості організації обліку валютно-розрахункових операцій.

Ключові питання, яких приділяється увага у науковій літературі з проблематики формування організаційних засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку

Напрямок дослідження	Ключові питання, яких приділяється увага
Проблеми визначення поняття «валютно-розрахункові операції»	Різноманітність підходів до тлумачення поняття «валютно-розрахункові операції». Необхідність єдиної класифікації валютно-розрахункових операцій. Особливості та специфіка здійснення валютно-розрахункових операцій
Бухгалтерський облік та фінансова звітність з валютно-розрахункових операцій	Неузгодженість питань валютно-розрахункових операцій у бухгалтерській та податковому обліку. Методологічні проблеми бухгалтерського обліку валютно-розрахункових операцій. Використання міжнародної практики у вітчизняному обліку валютно-розрахункових операцій та складання фінансової звітності з вимог МСФЗ. Облікова політика як передумова облікового відображення валютно-розрахункових операцій. Проблеми консолідації та трансформації фінансової звітності структурних підрозділів комерційних банків та суб'єктів господарювання, які функціонують за кордоном
Валютний курс як фактор ризику у валютно-розрахункових операціях	Валютний курс та його вплив на валютно-розрахункові операції. Вибір виду курсу валют для відображення таких операцій у бухгалтерський облік та фінансовій звітності. Врахування курсових різниць на рахунках фінансових результатів. Валютний ризик, який є невід'ємною складовою валютно-розрахункових операцій, його страхування. Класифікація ризиків при здійсненні валютно-розрахункових операцій
Валютне регулювання та контроль	Суперечності у законодавчих актах з регулювання та контролю у сфері валютно-розрахункових операцій, необхідність розробки рекомендацій щодо їх удосконалення. Комплексний валютний контроль у банках та на підприємстві. Недосконалість регулювання діяльності комерційних банків у сфері валютно-розрахункових операцій
Аналіз та аудит валютних операцій	Удосконалення методики внутрішнього та зовнішнього аудиту валютно-розрахункових операцій. Оцінка стану бухгалтерського обліку та аналіз валютно-розрахункових операцій суб'єктів підприємницької діяльності та фінансових установ. Застосування комп'ютерних технологій в аудиті валютно-розрахункових операцій

Джерело: складено автором.

Загальні підходи до організації облікового процесу в банку визначається обліковою політикою як сукупністю принципів, методів і процедур, що використовуються банком для складання та подання фінансової звітності. Нею установлюються особливості організації та порядок ведення бухгалтерського обліку операцій, які здійснює банк згідно із законодавством України.

Затверджується облікова політика Правлінням (радою директорів) банку у положенні про облікову політику банку, яке описує:

- принципи обліку окремих статей звітності;
- методи оцінки певних об'єктів обліку;
- факти, що стосуються змін в обліковій політиці.

Основними складовими облікової політики банку є:

- характеристика аналітичних рахунків внутрішнього плану рахунків;
- додаткові реєстри аналітичного обліку та форми первинних документів (крім тих, що визначені в загальному порядку);
- правила документообігу й технології обробки облікової інформації;
- перелік прав працівників банку на підпис документів;
- порядок контролю за здійсненими внутрішньобанківськими операціями;
- перелік операцій, що потребують додаткового контролю;
- порядок проведення інвентаризації та методи оцінки активів і зобов'язань;
- порядок фінансування та проведення розрахунків між структурними підрозділами банку;
- порядок застосування в обліку принципу нарахування доходів і витрат;
- процедури вивірки та контролю (операцій, звітності тощо);
- порядок консолідації звітності асоційованих та дочірніх компаній;
- політика банку щодо роботи з цінними паперами;
- порядок реєстрації договорів.

До загальних організаційних правила обліку валютно-розрахункових операцій відносяться:

1) валютні операції відображаються в обліку відповідно до їх економічної суті за балансовими і позабалансовими рахунками Плану рахунків;

2) план рахунків є мультивалютним: детальна інформація про валютні операції відображається з використанням параметру аналітичних рахунків – код валюти;

3) складовими методики обліку валютних операцій є:

- курси валют (офіційний курс НБУ; ринковий курс, за яким була здійснена операція);

- часові періоди (дата операції - дата, з якої банк бере на себе зобов'язання придбати або продати актив; дата розрахунку - дата, з якої актив передається банку або банком);

4) бухгалтерський облік операцій в іноземній валюті банки здійснюють у подвійній оцінці: в номінальній сумі іноземної валюти та гривневому еквіваленті за офіційним курсом;

5) операції в іноземній валюті під час первісного визнання відображаються у валюті звітності (гривні) шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату здійснення операції і в подальшому підлягають переоцінці;

6) курсова різниця від переоцінки балансових монетарних статей в іноземній валюті (за винятком акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, що обліковуються в портфелі на продаж за справедливою вартістю) зараховується на рахунок 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»;

7) доходи і витрати (нараховані, отримані, сплачені) в іноземній валюті відображаються в бухгалтерському обліку за рахунками 6 класу «Доходи» та 7 класу «Витрати» у національній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату їх визнання з використанням технічних рахунків групи 380 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Науково-організаційні засади контролю валютно-розрахункових операцій банку також доцільно поділити на дві складові: загальні засади організації контролю в банку та організація безпосередньо контролю валютно-розрахункових операцій.

Загальні засади організації контролю в банку визначив Національний банк України, який затвердив Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України, підтверджуючи цим обґрунтування Базельського комітету з банківського нагляду щодо необхідності створення системи внутрішнього

контролю (подібні системи запобігли б виникненню або зробили б можливим негайне виявлення проблем, які привели до збитків, і, як наслідок, скоротили б збиток, понесений банком та банківською системою взагалі). Національний банк України зобов'язав банки привести внутрішні документи щодо організації системи внутрішнього контролю у відповідність до викладених вимог.

У документах міжнародних організацій, Національного банку України та в науковій літературі не має однозначного тлумачення дефініції «внутрішній контроль». COSO розглядають його як процес. INTOSAI - як інструмент управління (Рекомендації із стандартів внутрішнього контролю). Національний банк України - як сукупність процедур банку, що спрямовані на забезпечення ефективності та результативності здійснення операцій банку, ефективності управління активами і пасивами, ризиками, забезпечення повноти, своєчасності та достовірності ведення бухгалтерського обліку та складання і надання фінансової, статистичної, управлінської, податкової та іншої звітності, запобігання шахрайству, комплаєнс тощо.

В основу сучасної концепції побудови системи внутрішнього контролю покладений ризико-орієнтований підхід, де процедурам контролю за ризиками повинна приділятися значна увага. Крім оцінки ризиків до елементів системи внутрішнього контролю відносять контрольне середовище, що створюється керівництвом банку, контрольні процедури, інформація та комунікація, моніторинг.

У організаційну основу системи внутрішнього контролю закладені принципи, що забезпечують безперервну дію контрольних процедур на всіх напрямках банківській діяльності і рівнях ухвалення рішень. До них, зокрема, відносяться принципи: дієвості та ефективності, розподілу обов'язків, своєчасності, незалежності, конфіденційності.

Ефективності функціонування внутрішнього контролю виявляється в процесі здійснення моніторингу. Моніторинг на здійснюється рівні всіх структурних підрозділів, які залучені до системи внутрішнього контролю. Звітність за результатами моніторингу узагальнює виявлені недоліки, їх причини

та наслідки і разом із сформованими пропозиціями передається для прийняття відповідних рішень правлінню та раді банку. Остаточну оцінку ефективності функціонування системи внутрішнього контролю повинен здійснювати підрозділ внутрішнього аудиту банку. Крім контролю зі сторони банку за системою внутрішнього контролю Національний банк України має право здійснювати перевірку ефективності функціонування цієї системи та приймати рішення щодо його життєдіяльності.

Банк узагальнює результати. Звіти про результати моніторингу ефективності функціонування системи внутрішнього контролю мають готуватися, доводитися до відома керівників інших структурних підрозділів і обов'язково містити інформацію про узагальнені недоліки системи внутрішнього контролю, причини їх виникнення, ймовірні наслідки, до яких можуть призвести ці недоліки, та пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування системи внутрішнього контролю.

Підрозділ внутрішнього аудиту здійснює перевірку й оцінку ефективності функціонування системи внутрішнього контролю. У законодавстві України встановлено низку норм, що регулюють питання внутрішнього контролю в банках. Так, Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає, що установчі документи кредитної організації повинні містити інформацію про органи внутрішнього аудиту банку (ст. 16), а органами контролю банку є ревізійна комісія та внутрішній аудит (ст. 37). Стаття 45 розкриває функціональну та організаційну структуру служби внутрішнього аудиту, а стаття 69 визначає обов'язковість розкриття інформації про стан внутрішнього контролю зовнішніми аудиторами при здійсненні обов'язкового щорічного аудиту банку.

Організація безпосередньо контролю валютно-розрахункових операцій банку спрямована на:

- дотримання законодавчих і нормативних вимог щодо виконання банком функцій агента валютного контролю;

- законність та ефективність власних операцій банку з іноземною валютою і банківськими металами на міжнародному ринку та валютному ринку України;
- правильність відображення операцій з іноземною валютою та банківськими металами в обліку та звітності;
- контроль валютного ризику та дотримання встановлених лімітів валютних операцій;
- дотримання нормативу валютної позиції банку та обґрунтоване управління нею.

До контролю валютно-розрахункових операцій банку залучаються:

- відповідальні виконавці в межах своїх повноважень (які, власне, і проводять валютну операцію) – під час проведення попереднього та поточного контролю, а саме працівники відділів валютних операцій, кредитних відділів, відділів платіжних карток, залучення коштів від населення, операційних відділів, касири та ін.);
- контролери, які залучаються до проведення подальших перевірок відповідно до переліку, затвердженого головним бухгалтером;
- завідувач касою, заступник головного бухгалтера і керівники відповідних відділів банку, які систематично повинні проводити перевірки стану обліково-операційної роботи;
- працівники відділу бухгалтерського обліку;
- відповідальний працівник за фінансовий моніторинг;
- інші працівники, що залучаються до контролю, у тому числі адміністратори локальної комп'ютерної мережі банку, працівники відділів служби внутрішнього аудиту.

Таким чином, науково-організаційні засади обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку складаються із загальних засад організації облікової та контрольної роботи в банку та безпосередньо організації обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ВАЛЮТНО-РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ АТ КБ «ПРИВАТ БАНК»

2.1. Галузеві особливості діяльності АТ КБ «Приват Банк» та їх вплив на облік та контроль валютно-розрахункових операцій

Протягом останніх років банківська система України перетворилася на одну з провідних сфер підприємницької діяльності. Розвиток ринкових відносин спонукає банки до оперативного реагування на інформацію, що надходить із зовнішніх джерел і внутрішніх аналітичних підрозділів. Потреба в розширенні обсягу та змісту інформації значно зростає. Це ставить підвищені вимоги до бухгалтерського обліку в банках. Виходячи з реальної дійсності, питання ролі бухгалтерського обліку в банківській сфері є актуальним у наш час. Сформована бухгалтерська інформація виконує важливу функцію в системі захисту банківської системи, активно впливаючи на зміну характеру управлінських рішень відповідно до умов конкуренції.

Бухгалтерський облік у банку можна визначити як систему реєстрування та підбиття підсумків операцій, виконуваних у банківській сфері, з подальшим аналізом та перевіркою результатів і складанням відповідних звітів. Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів несе керівник банку [24, с. 43]. Структура служби бухгалтерського обліку визначається банком самостійно. У сучасних умовах процес бухгалтерського обліку в банках автоматизований. У зв'язку з цим, з метою збереження інформації про кожний окремий об'єкт аналітичного обліку, оптимізації його ведення і підготовки звітності комерційними банками, Національним банком України було розроблено «Методичні вказівки щодо ведення параметрів аналітичного обліку» [9, с. 18]. Усі банківські операції оформлюються відповідними документами, що містять інформацію про характер операції та підтверджують її законність. В основу організації системи

бухгалтерського обліку і звітності покладено загальноприйняті елементи бухгалтерського обліку: об'єкти обліку і бухгалтерські рахунки; метод подвійного запису; план рахунків і баланс; синтетичний і аналітичний облік; документація. Разом з цим організація цих елементів у банках має деякі особливості: зміст і структура плану рахунків; складання щоденного балансу; параметри і форми ведення аналітичного обліку; відображення банківської операції в обліку на момент її здійснення.

Метою складання фінансової звітності є надання повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан і діяльність банку користувачам для прийняття економічних рішень [12, с. 48]. Банки зобов'язані публікувати річну фінансову звітність разом з аудиторським висновком згідно з чинним законодавством.

Перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) є складним процесом, що включає декілька етапів (наприклад, повний перегляд облікової політики банку, аналіз всіх господарських операцій, широке застосування професійної думки для віддзеркалення подій в звітності, складання трансформаційних таблиць, переоцінка фінансових інструментів, розробка коректувань, нова система обробки первинних документів, і т.д.). Впровадження МСФЗ у банківську систему України дало поштовх розвитку ІТ-технологій, адже програмне забезпечення стало невід'ємною складовою впровадження нових стандартів. Реформування бухгалтерського обліку у банках спричинило відповідне реформування і в інших галузях економіки. Стало зрозуміло, що введення МСФЗ – це не тільки робота бухгалтера, а й суміжних професій. Відповідно в Україні з'явилися нові спеціальності –внутрішній аудитор, ризик-менеджер тощо [13, с. 168].

Таким чином, банківський бухгалтерський облік — це інформаційна система для управління статутною діяльністю банку. Бухгалтерська інформація необхідна широкому колу користувачів — внутрішнім та зовнішнім для прийняття відповідних рішень. Впровадження МСФЗ дало можливість нашій державі стати членом SWIFT, Міжнародного валютного фонду та інших світових

фінансових інституцій, створити банківський нагляд за усіма регулятивними нормами на новій інформаційній та економічній базі. Нові правила звітування дозволяють банківській системі стати прозорою, керованою та зрозумілою для користувачів.

Організація облікового процесу в банківських установах має багато спільних рис з веденням обліку в звичайних суб'єктах господарювання: функції, принципи, завдання, використання П(С)БО та НП(С)БО тощо. Однак суттєву різницю мають План рахунків банків України та План рахунків підприємств і організацій, мають багато відмінностей і об'єкти обліку, що характерні лише банкам.

Основними нормативними документами, що регламентують порядок організації облікового процесу в комерційних банках України, є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Закон України «Про банки і банківську діяльність», Положення НБУ «Про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України», Інструкція «Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України» та інші.

Перші основні відмінності, що мають бути враховані при веденні обліку, формуванні та поданні звітності в банківських установах, наводяться в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Так, у відповідності до ст. 1 даного нормативного акту банки включені до категорії «підприємств, що становлять суспільний інтерес». «Головним бухгалтером підприємства, що становить суспільний інтерес, може бути призначена особа, яка має повну вищу економічну освіту, стаж роботи у сфері фінансів, бухгалтерського обліку та оподаткування не менше трьох років, не має непогашеної або незнятої судимості за вчинення кримінального правопорушення проти власності та у сфері господарської діяльності» [28].

Дані підприємства зобов'язані складати фінансову звітність за міжнародними стандартами. Міжнародним стандартом, що встановлює основні принципи та правила подання фінансової звітності, є Міжнародний стандарт

бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» [18]. Порядок та строки подання фінансової звітності банками регламентується НБУ.

У банківській сфері використовують власний план рахунків, що має значні відмінності від Плану рахунків підприємств та організацій [23]. Основними з них є:

1) План рахунків банків має лише 9 класів назви яких не співпадають з назвами класів Плану рахунків підприємств і організацій, винятком є лише клас «Позабалансові рахунки»;

2) в Плані рахунків банків відсутній чіткий поділ класів на «активні» та «пасивні». В одному класі разом знаходяться як активні, так і пасивні рахунки;

3) синтетичні рахунки в банках є чотиризначними. Розрахункові рахунки суб'єктів господарювання в банківських установах, у відповідності до вимог IBAN, складаються з 29 знаків: два перших це позначення країни реєстрації суб'єкта господарювання (для українських підприємств та підприємців – UA), два наступних – контрольні цифри, шість наступних – МФО банку, наступні п'ять знаків – це цифри, що доповнюють кількість знаків у рахунку до 29 (зазвичай в українських банках це п'ять нулів), далі вже йде власне 14-ти значний номер рахунку (наприклад, якщо це рахунок юридичної особи, то будуть йти цифри 2600 – що є номером синтетичного рахунку Плану рахунків обліку в банках 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»);

4) в окремий клас рахунків виділений управлінський облік (8 клас «Управлінський облік»), але окрім назви класу більше законодавчо нічого не затверджено. Кожен комерційний банк створює всю подальшу структуру (розділ, група, рахунок) під свої власні потреби та своє власне бачення ведення такого обліку. Рахунки даного класу кореспондують лише між собою і залишки по даних рахунках не враховуються при формуванні фінансової звітності банку;

5) на відміну від бухгалтерського обліку у підприємствах чи підприємців проводки з позабалансовими рахунками в банках складаються за допомогою подвійного запису. Рахунки 9 класу «Позабалансові рахунки» кореспондують лише між собою. Якщо ж відсутній рахунок за допомогою якого можна скласти

проводку, то його створюють в розділі 99 «Контррахунки та позабалансова позиція банку».

Положення НБУ «Про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України» у тлумаченні термінів виділяє окреме поняття «бухгалтерський облік в банках». У відповідності до цього нормативного акту «бухгалтерський облік в банках – процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації про операції банку зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень» [30].

Банки організовують свій обліковий процес на основі внутрішньої облікової політики та принципів визначених у Концептуальній основі міжнародних стандартів фінансової звітності.

Облікова політика банківської установи є елементом регулювання бухгалтерського обліку банку. Спираючись на чинну нормативну базу (міжнародні та вітчизняні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, закони України, положення та інструкції НБУ тощо) вона повинна забезпечити ефективне функціонування та взаємодію фінансового, управлінського та податкового обліку банку. Основною метою, кожного з зазначених видів обліку, є надання повної, однозначної, достовірної та неупередженої інформації користувачам про стан установи та результати її діяльності.

Головною ціллю облікової політики банку повинно бути пошук шляхів зменшення навантаження на облікових працівників шляхом мінімізації та спрощення кількості облікових дій та процедур, що їм необхідно виконувати. Однак, таке спрощення не повинно призводити до невиконання працівниками частини своїх обов'язків, невчасного виконання чи помилок у діях (розрахунках). Мають обов'язково дотримуватись принципи бухгалтерського обліку, єдина методологічна основа, взаємозв'язок даних синтетичного та аналітичного обліку, хронологічне та систематичне відображення всіх

господарських операцій в первинних документах, формування показників необхідних для управління банком та складання звітності.

Облікова політика банку регламентується внутрішнім нормативним документом – «Положенням про облікову політику банку», який затверджується правлінням банку. Облікова політика підлягає обов'язковій зміні якщо змінюється законодавство щодо ведення обліку та якщо буде підвищено достовірність та доречність звітної інформації.

У Положенні про облікову політику банку обов'язковій регламентації та деталізації підлягає порядок обліку операцій, що є характерними лише для цієї фінансово-кредитної установи: кредитні та депозитні операції, продаж-купівля іноземної валюти, операції з цінними паперами тощо. Окрім того, має бути окремо описано організацію облікового процесу активів чи пасивів групи яких є типовими для всіх суб'єктів господарювання, але окремі їх елементи притаманні лише банкам. Наприклад, такі складові групи основних засобів як зброя, система відеоспостереження, пожежна сигналізація не є характерними для звичайних юридичних та фізичних осіб, однак у банках вони використовуються постійно і скрізь. Тому, порядок їх документального обліку, складання проводок, нарахування амортизації тощо має бути обов'язково виокремлено та регламентовано.

Узагальнюючи галузеві особливості організації обліку та контролю діяльності банків зазначимо, що кожна з них потребує врахування і при організації та практичній реалізації обліку і контролю валютно-розрахункових операцій в банку.

Охарактеризувавши галузеві особливості організації обліку та контролю діяльності банків, перейдемо до характеристики фінансово-економічного стану АТ КБ «Приват Банк», який обрано за базу дослідження.

Акціонерне товариство комерційний банк ПриватБанк спочатку був зареєстрований як комерційний банк у формі товариства з обмеженою відповідальністю та потім реорганізований у закрите акціонерне товариство у 2000 році. У 2009 році він змінив свою організаційно-правову форму на публічне

акціонерне товариство, у якому відповідальність акціонерів обмежена кількістю акцій, що їм належать, відповідно до законодавства України. У червні 2018 року банк змінив організаційно-правову форму з публічного акціонерного товариства на акціонерне товариство. Кінцевою контролюючою стороною АТ КБ «Приват Банк» є держава Україна в особі Кабінету Міністрів України.

Акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк» знаходиться за адресою: вулиця Грушевського, будинок 1д, місто Київ, 01001.

В організаційній структурі АТ КБ «Приват Банк» має 20 філій і 1 475 функціонуючих відділень в Україні та філію на Кіпрі.

Середньооблікова чисельність штатного персоналу АТ КБ «Приват Банк» за 2021 рік складає 20 934 особи, середня чисельність позаштатних працівників та осіб, які працюють за сумісництвом складає 190 осіб, чисельність працівників, які працюють на умовах неповного робочого часу складає 471 особи. Фонд оплати праці за 2021 рік по АТ КБ «Приват Банк» склав 8206149000 грн, цей показник підвищився на 7% в порівнянні з попереднім роком. Це сталося за рахунок підвищення доходів працівників, яке обумовлено зростанням заробітних плат в банківській галузі України та інфляцією. Співробітники АТ КБ «Приват Банк» отримують конкурентну заробітну плату, що підтверджується звітами міжнародних консалтингових агенств (Korn Ferry, Ernst&Young).

Основними продуктами та послугами АТ КБ «Приват Банк» для приватних осіб є:

1) Вклади (Стандарт, Джуніор, Приват-вклад, Послуга накопичення “Скарбничка”);

2) Кредити (Оплата частинами, Миттєва розстрочка, Кредит під депозит, Миттєва розстрочка. Кредит готівкою, Картка “Універсальна Gold”, преміальні картки класу Platinum і вище, Авто в розстрочку, Авто в кредит, Кредит на купівлю житла, Швидкий кредит);

3) Платіжні картки: Картка «Універсальна», Картка «Універсальна Gold», Преміальні картки класу Platinum і вище, Картка для виплат, Картка для виплат Gold, Інтернет-картка, Картка Юніора, Картка "Пакунок малюка", Картка

"єПідтримка". Можуть бути як на фізичному пластику, так і віртуальні - Digital картки.

4) Платежі (Перекази SWIFT, Термінові перекази, TransferGo, Payoneer, Spoko, Миттєвий переказ з картки на картку, PrivatMoney, Оплата автомобіля через SWIFT-переказ, SWIFT перекази для моряків);

5) Перекази (Переказ на картку / Рахунок у ПриватБанку, Переказ на картку / Рахунок в іншому банку, Комунальні та інші платежі, Електронні квитки, Apple Pay, Google Pay, Face Pay 24, Поповнення мобільного, Платежі по QR-коду, Готівка на касі, Оплата паркування, Нотаріальні платежі, Регулярні платежі, Платіж за безкоштовним телефоном 3700);

6) Віддалений банкінг (Інтернет-банк «Приват24», Платежі за безкоштовним телефоном 3700, Мобільні додатки, Регулярні платежі, SMS-банкінг, Чат-боти в ПриватБанку, Банкомати, Термінали самообслуговування).

7) Інше: Оренда Банківських сейфових скриньок.

Основними продуктами та послугами АТ КБ «Приват Банк» для бізнесу є:

1) Рахунок, платежі та картки (Виручка, Інкасація, Цілодобове обслуговування, Приват24 для бізнесу, Рахунок у банку, Сторінка для бухгалтера, Бізнес картки, Паливні картки, Безготівкові платежі, Інструменти e-commerce, Термінал, Нотаріальні платежі, «Оплата частинами» і «Миттєва розстрочка», Платіжні вимоги, Прийом платежів, Регулярні платежі, Еквайринг);

2) Зарплатний проект (Зарплатний проект, Масові виплати, Страхування колективу, Сервіс «Облік робочого часу», Послуги безпеки);

3) Депозити (Тижневий плюс, Строковий депозит, Поточний депозит, Вільний вибір);

4) Кредити (АгроКУБ, Агросезон, Кредитна лінія, Кредитний ліміт, Кредит під заставу депозиту, Кредити зі знижкою, КУБ, КУБ під заставу; Лізинг комерційного транспорту, Лізинг обладнання, Лізинг сільськогосподарської техніки, Овердрафт, «Теплі» кредити для ОСББ та ЖБК, Програми компенсації для агробізнесу, кредитування за програмою “Доступні кредити під 5-7-9%”;

Фінансування міжнародної торгівлі, Кредитний ліміт на поточний рахунок; Кредитний ліміт “Підприємницький”);

5) Документарні операції в національній та іноземній валюті, Вексельні операції, Гарантії;

6) ЗЕД (Валютний рахунок, Валютно-обмінні операції, Консультації із ЗЕД, SWIFT платежі);

7) Інше (Інтернет-банк «Приват24» для бізнесу, Електронний документообіг, Бухгалтерія Онлайн, Paperless, Інтеграція, Електронні звіти, Галузеві рішення: Агробізнесу, Бюджетним організаціям, Мед. установам, ОСББ і ЖБК, Страховим компаніям, HoReCa, IT-компаніям, Інтернет-бізнесу).

За підсумками 2021 року АТ КБ «Приват Банк» є лідером банківського сектору України за більшістю позицій. У 2021 році з банком (за даними регулярного дослідження ринку компанії CBR) співпрацювали 58% українців фізичних осіб, 74% українських підприємців та 70% юридичних осіб.

Основні показники фінансово-економічної діяльності АТ КБ «Приват Банк» за період 2019 – 2021 років наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Основні показники стану фінансово-економічної діяльності АТ КБ
«Приват Банк»**

Назва показника	Значення показника, млн грн			Абсолютне відхилення значення показника, млн грн	
	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2020 року від 2019 року	2021 року від 2020 року
Активи	309659	382643	401385	72984	18742
Зобов'язання	255033	329586	334470	74553	4884
Власний капітал	54626	53057	66915	-1569	13858
Грошові кошти та їх еквіваленти на кінець року	44487	48068	51208	3581	3140
Фінансовий результат	32670	24561	35242	-8109	10681
Сукупний дохід	34644	23012	33424	-11632	10412
Чистий прибуток (збиток) від операцій з іноземною валютою	2589	3103	3226	514	123
Чистий прибуток (збиток) від переоцінки іноземної валюти	6510	(7460)	1017	-13970	8477

Джерело: складено автором.

Як видно з таблиці, діяльність АТ КБ «Приват Банк» за період 2019 – 2021 років є прибутковою, що свідчить про стабільний стан фінансово-економічної діяльності.

У частині обліку валютно-розрахункових операцій в обліковій політиці АТ КБ «Приват Банк» зазначено, що функціональною валютою банку і валютою подання звітності банку є національна валюта України – українська гривня. Операції в іноземній валюті визнаються у функціональній валюті за курсом, що діє на дату здійснення операції. Монетарні активи та зобов'язання, деноміновані в іноземній валюті, перераховуються у функціональну валюту Банку за офіційним обмінним курсом НБУ станом на кінець кожного відповідного звітного періоду. Доходи і збитки від курсових різниць, що виникають у результаті перерахунку монетарних активів і зобов'язань у функціональну валюту банку за офіційними обмінними курсами НБУ на кінець періоду, відображаються у складі прибутку чи збитку за період як прибутки мінус збитки від переоцінки іноземної валюти. Перерахунок за курсами на кінець періоду не застосовується до немонетарних статей, які оцінюються за первісною вартістю. Немонетарні статті, які оцінюються за справедливою вартістю, в іноземній валюті, в тому числі інструменти капіталу, перераховуються за курсами обміну на дату визначення справедливої вартості. Вплив змін обмінного курсу на справедливую вартість немонетарних статей, які оцінюються за справедливою вартістю, обліковується у складі прибутків або збитків від зміни справедливої вартості.

Охарактеризувавши особливості діяльності АТ КБ «Приват Банк» перейдемо до дослідження організації та практичної реалізації обліку та контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк».

2.2. Діагностика фактичного стану обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»

У банківській діяльності валютно-розрахункові операції відіграють значну ролі. За офіційними даним НБУ, загальний обсяг продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за день становив більше 200 млн. дол. США. Облік валютно-розрахункових операцій банків в Україні з 2018 року зазнав суттєвих змін. Прийнято Інструкцію з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами у банках України № 14 [11], нові Правила бухгалтерського обліку доходів та витрат банків України №255 [27], однак конкретні приклади з кореспонденцією рахунків та субрахунків для відображення валютних операцій банку вони не містять. План рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкція щодо його застосування № 89, які були прийняті 11.09.2017р. (набули чинності з 01 січня 2018р. [22]), суттєво вплинули на мультивалютний облік банківських операцій, оскільки значно змінилися назви та угруповання субрахунків. НБУ розроблено та запропоновано перехідну таблицю для перенесення залишків з рахунків обліку за старим планом рахунків на рахунки нового плану рахунків. Однак Інструкцію про застосування плану рахунків зовсім не деталізовано, як це було раніше, де наводилася повна характеристика субрахунків обліку, порядок відображення сум дебету та кредиту, списання залишків, розкриття сальдо. Слід зазначити, що оскільки банки ведуть облік та складають звітність за міжнародними стандартами, порядок обліку виручки, що виникає від певних видів операцій та подій, у тому числі відсоткових доходів, що визначаються за методом ефективної ставки відсотка, визначається МСФЗ 15 «Виручка за контрактами з клієнтами» [20] , що діє з 1 січня 2018 р., але у положеннях цього стандарту недостатньо розкрито особливості його застосування банківськими установами. Таким чином, на сьогоднішній день склалася ситуація, що в умовах відсутності достатніх методологічних пояснень, питання ведення облікових операцій банку,

застосовуючи новий план рахунків та вимоги інструкцій та правил НБУ, залишається у сфері застосування професійної думки бухгалтерів.

Аналіз основних досліджень та публікацій свідчить про те, що методику обліку валютно-розрахункових операцій банку в літературі висвітлено недостатньо, можна виділити праці вчених: Л. Снігурської [36], Н.В. Глебова [6], С.Л. Безручук [2], В.В. Бобиль [3], В.І. Варцеба [4] та інших. Існуючі досягнення вітчизняних вчених мають значний внесок, проте невідповідність вимогам чинного законодавства щодо застосування субрахунків обліку та нових підходів до відображення фінансових активів в іноземній валюті вимагають подальших досліджень.

У обліку валютно-розрахункових операцій визначають поняття валютних цінностей (Дekret КМУ) Про систему валютного регулювання та валютного контролю [34]). Валютні цінності – це валюта України, іноземна валюта, банківські метали, платіжні документи та цінні папери, що виражені в іноземній валюті.

Рахунки обліку в банках є мультивалютними, тобто виникнення вимог (активу) або зобов'язань (пасиву) в іноземній валюті буде відображатися на тих самих рахунках, що й активу чи пасиву в національній валюті. Поряд з цим, банки можуть проводити розрахунки у багатьох валютах іноземних держав. Валюта розрахунків є параметром аналітичного обліку (наприклад, код валюти: 980 - гривня, 840 – долар США, 978 – Євро).

Для обліку валютних цінностей використовують рахунки 1 класу, зокрема: група 100 "Банкноти та монети", група 101 "Дорожні чеки", група 110 "Банківські метали".

Для обліку цінних паперів передбачено рахунки 3 класу, а саме: рахунки розділу 30 «Цінні папери, що обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки», розділу 31 «Цінні папери з нефіксованим прибутком, що обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, та похідні фінансові активи, що призначені для обліку хеджування», розділу 33 «Цінні папери власного боргу та похідні фінансові зобов'язання», наприклад,

субрахунок 3300 «Прості векселі, випущені банком, які обліковуються за амортизованою собівартістю» для обліку векселів, та інші.

Іноземна валюта та банківські метали, що прийняті банком на зберігання, обліковуються запозабалансовим рахунком 9703 «Інші активи на зберіганні» у національній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів на дату прийняття їх на зберігання.

Для здійснення валютних операцій, які підпадають під режим ліцензування, банку необхідно отримати від НБУ індивідуальну або генеральну ліцензію [34].

Генеральні ліцензії видаються банкам та фінансовим установам України, національному оператору поштового зв'язку на здійснення валютних операцій, що не потребують індивідуальної ліцензії. Індивідуальні ліцензії видаються на здійснення разової валютної операції на період, необхідний для здійснення такої операції.

Уповноважений банк – це банк, зареєстрований на території України, що має генеральну ліцензію НБУ на проведення валютних операцій з валютними цінностями, а також здійснює валютний контроль за операціями своїх клієнтів. Уповноважені банки, що отримали генеральну ліцензію на здійснення операцій, пов'язаних з торгівлею іноземною валютою, мають право відкривати на території України пункти обміну іноземних валют.

Виконання міжнародних валютних розрахунків здійснюється за допомогою системи SWIFT - міжнародної мережі міжбанківських фінансових телекомунікацій, до якої входять більш ніж 6 тисяч користувачів з 175 країн світу.

У банківському законодавстві валютні операції (Foreign exchange operations) визначають як операції, пов'язані з переміщенням чи переходом права власності на валютні цінності.

З погляду бухгалтерського обліку у банках виділяють такі валютні операції:

1) поточні неторговельні: відкриття та ведення валютних рахунків клієнтів, видача дозволу на вивезення валюти, купівля - продаж валюти фізичними особами, операції з чеками та платіжними картками;

2) поточні торговельні: укладення угод з купівлі - продаж валюти, виконання власних зобов'язань, хеджування ризиків;

3) пов'язані з рухом капіталу: прямі і портфельні інвестиції, виплата дивідендів, видача валютних кредитів.

МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів» надає більш повне визначення операції в іноземній валюті – це операція, яка визначається (чи потребує розрахунків) в іноземній валюті, включаючи операції, що виникають, коли суб'єкт господарювання: а) купує або продає товари чи послуги, ціна на які визначена в іноземній валюті; б) позичає або надає в борг кошти, якщо суми, які підлягають сплаті або отриманню, визначені в іноземній валюті, або в) іншим чином купує або ліквідує активи або бере на себе зобов'язання, визначені в іноземній валюті, або погашає їх [19]. Тобто операції із іноземною валютою – це операції, що здійснюються в іншій валюті порівняно з тією, в якій ведуть бухгалтерський облік та складають фінансову звітність.

Балансова вартість іноземної валюти визначається як вартість іноземної валюти у грошовій одиниці України, за якою вона відображена у балансі (гривневий еквівалент за офіційним валютним курсом).

Усі статті балансу, за якими відображаються операції в іноземній валюті та валютні цінності, поділяються на монетарні та немонетарні. Монетарні статті – це статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи та зобов'язання, які будуть отримані або сплачені в фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів. Немонетарні статті – це інші, ніж монетарні статті балансу. Для визначення вартості валютних цінностей та результату від операцій з валютними цінностями в обліку визначають такі поняття:

- 1) офіційний валютний курс – курс валюти, офіційно встановлений НБУ;
- 2) ринковий (комерційний) курс - курс, встановлений банком для проведення операцій купівлі - продаж іноземної валюти;

3) курсова різниця – різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти за різні валютні курси;

4) крос - курс – курс однієї іноземної валюти до іншої, виражений через спільну базу (наприклад, долар до Євро).

Існування багатьох іноземних валют потребує обчислення курсів обміну національної валюти на всі іноземні. Офіційний валютний курс, що встановлюється на певну дату Національним банком України як уповноваженим органом держави: а) щоденно - для вільно конвертованих валют (1-а група Класифікатора іноземних валют), для іноземних валют інших країн, які є головними зовнішньоекономічними партнерами України, та для банківських металів – золота, срібла, платини та паладію; б) один раз на місяць - для спеціальних прав запозичення та інших іноземних валют.

Курс банківських металів визначається на підставі інформації про ціни на дорогоцінні метали, визначені (зафіксовані) учасниками Лондонської асоціації ринку дорогоцінних металів, учасниками Лондонського ринку платини та паладію та офіційного обмінного курсу гривні до долара США.

Офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів починає діяти наступного дня після дня його затвердження. У разі, коли офіційний курс встановлено на останній робочий день тижня або на передсвятковий день, він діє протягом наступних вихідних чи святкових днів. Офіційний курс, встановлений у останній робочий день тижня або у передсвятковий день, починає діяти на перший робочий день наступної тижня чи на перший післясвятковий робочий день.

Встановлений НБУ офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів використовується резидентами та нерезидентами України для здійснення бухгалтерського обліку операцій з іноземною валютою та банківськими металами.

Валютні операції відображаються в обліку відповідно до їх економічної суті за балансовими та позабалансовими рахунками Плану рахунків. Особливістю обліку валютних операцій банку є застосування подвійної оцінки,

а саме бухгалтерський облік операцій в іноземній валюті та банківських металах ведеться в номінальній сумі іноземної валюти, одиницях ваги металу, щодо яких встановлений офіційний курс гривні до іноземних валют і банківських металів, – тройських унціях та гривневому еквіваленті за офіційним курсом.

Банк під час відображення в бухгалтерському обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах за балансовими рахунками може використовувати технічні рахунки 3800 та 3801.

Отже, складовими методиками обліку валютних операцій є:

а) курси валют (офіційний курс НБУ; ринковий курс, за яким була здійснена операція);

б) годинні періоди (дата операції – дата, за якою банк бере на себе зобов'язання придбати або продати актив; дата розрахунку – дата, за якою актив передається банку або банком).

Операції в іноземній валюті та банківських металах відображаються у валюті подання шляхом перерахунку суми в іноземній валюті та банківських металах із застосуванням офіційного курсу банківських металів на дату визнання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат.

На кожен наступний після визнання дату балансу:

1) усі монетарні статті в іноземній валюті та банківських металах відображаються в бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів під час кожної зміни офіційного курсу;

2) немонетарні статті в іноземній валюті та банківських металах, що обліковуються за собівартістю, відображаються у бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів на дату здійснення операції;

3) немонетарні статті в іноземній валюті та банківських металах, що обліковуються за справедливою вартістю, відображаються у бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів на дату визначення їх справедливої вартості.

Банк відображає доходи та витрати (нараховані, отримані, сплачені) в іноземній валюті за рахунками класів 6 «Доходи» та 7 «Витрати» у національній валюті за офіційними курсами гривні до іноземних валют на дату їх визнання.

Банк має право використовувати технічні рахунки 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» та 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» під час відображення в обліку цих доходів та витрат.

Банк здійснює переоцінку залишків в іноземній валюті за рахунками з обліку нарахованих доходів та витрат у зв'язку із зміною офіційних курсів гривні до іноземних валют та банківських металів згідно з правилами, визначеними Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України № 555 [10].

Банк переоцінює доходи та витрати майбутніх періодів в іноземній валюті за монетарними активами та зобов'язаннями у валюту звітності під час кожної зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют доходів та витрат у відповідному звітному періоді.

Банк відображає в бухгалтерському обліку доходи та витрати майбутніх періодів в іноземній валюті за немонетарними статтями за офіційними курсами гривні на дату їх виникнення і не переоцінює під час кожної зміни офіційних курсів до години їх признання за відповідними рахунками доходів і витрат.

Банк відображає у обліку на позабалансових рахунках наступні операції:

- а) вимоги та зобов'язання банку, які можуть виникнути у майбутні періоди та за якими банк зазнає ризику;
- б) документи та цінності.

Усі угоди, за якими у банку виникають вимоги або зобов'язання, відображаються в балансі за датою операції. Операції, за якими дата операції не збігається з датою розрахунку, впливають на розмір позабалансової валютної позиції. Для обліку таких операцій використовується технічний рахунок 9920 «Позабалансова позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами».

У разі відображення обмінних операцій за позабалансовими рахунками слід використовувати позабалансовий рахунок 9920, а у разі відображення інших операцій слід використовувати контррахунки груп 990, 991.

Облік операцій з купівлі та продажу іноземної валюти на Міжбанківському валютному ринку України (МВРУ) ведеться згідно з Положенням про порядок та умови торгівлі іноземною валютою № 281 [33] та має свої особливості. Згідно з зазначеним Положенням № 281, торгівля іноземною валютою – це купівля, продаж, обмін іноземної валюти, здійснення операцій з валютними деривативами:

1. Купівля іноземної валюти – це операція з купівлі іноземної валюти за гривні;
2. Продаж іноземної валюти – це операція з продажу іноземної валюти за гривні;
3. Обмін (конвертація) іноземної валюти – це операція з купівлі (продажу) однієї іноземної валюти за іншу іноземну валюту;
4. Операції з деривативами – за документом, що засвідчує право/зобов'язання купити/продати/обміняти валюту в майбутньому.

Торгівля іноземною валютою між банками здійснюється на МВРУ, що є системою безготівкових торгів іноземної валюти в Україні, в якій можуть брати участь тільки банки - резиденти України, які мають генеральну ліцензію.

Різниця між активом та пасивом (з урахуванням позабалансових вимог та зобов'язань за незавершеними операціями) у відповідних валютах має назву валютної позиції банку. Якщо сума всіх рахунків у конкретній валюті балансується (Актив = Зобов'язання), виникає закрита валютна позиція. Різниця між залишками коштів в іноземній валюті, що формують активи та пасиви (з урахуванням позабалансових вимог та зобов'язань за незавершеними операціями) у відповідних валютах, забезпечує відкриту валютну позицію. Саме ця ситуація дозволяє отримати додаткові прибутки або збитки у разі зміни обмінних курсів валют. Якщо сума пасивів та позабалансових зобов'язань перевищує суму активів та позабалансових вимог, йдеться про коротку відкриту

валютну позицію. Якщо сума активів та позабалансових вимог перевищує суму пасивів та позабалансових зобов'язань, виникає довга відкрита валютна позиція.

Операції, що виконуються в двох різних валютах, впливають на стан та розмір валютної позиції банку. Як уже зазначалося, для відображення в обліку операцій, що впливають на валютну позицію банку, використовуються технічні рахунки 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» та 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів». Наприкінці кожного операційного дня суми залишків у гривневому еквіваленті за технічними рахунками 3800 та 3801 мають бути тотожними. Формування фінансової звітності здійснюється без урахування залишків за технічними рахунками 3800, 3801. Різниці між сумами залишків у гривневому еквіваленті відповідної іноземної валюти та банківських металів за аналітичними рахунками 3800 та 3801 у розрізі кодів іноземної валюти та банківських металів, що виникають у зв'язку із математичним округленням, відображаються забалансовим рахунком 6204 «Результат від переоцінки іноземної валюти та банківських металів». Також передбачено субрахунок 6214 для обліку результату від операцій купівлі - продаж іноземної валюти та банківських металів.

У разі здійснення банком власних безготівкових операцій з купівлі та продажу іноземної валюти в обліку використовуються рахунки:

- 3540 «Дебіторська заборгованість з придбання та продажу іноземної валюти та банківських металів за рахунок банку». За дебетом проводяться суми дебіторської заборгованості з придбання та продажу іноземної валюти. За кредитом проводяться суми погашення дебіторської заборгованості з купівлі та продажу іноземної валюти;

- 3640 «Кредиторська заборгованість з купівлі та продажу іноземної валюти та банківських металів за рахунок банку». За кредитом проводяться суми кредиторської заборгованості з придбання та продажу іноземної валюти. За дебетом проводяться суми погашення кредиторської заборгованості з придбання та продажу іноземної валюти.

Якщо при купівлі - продаж валюти дата розрахунку і дата операції не співпадають, наприклад, угода на умовах «спот», на дату операції така валюта відображається на позабалансових рахунках: 9200 «Валюта та банківські метали до отримання за умовами спот», 9210 «Валюта та банківські метали до відправлення за умовами спот». Для цього передбачено технічний контррахунок для забезпечення підвійного запису на позабалансових рахунках – 9920 «Позабалансова позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами».

Банк відображає у бухгалтерському обліку операції з купівлі - продаж іноземної валюти та банківських металів за умовами тод, том і спот (далі – спот) із використанням методу обліку за датою розрахунку. Банк не відображає за позабалансовими рахунками переоцінку вимог та зобов'язань за операціями з купівлі - продаж іноземної валюти та банківських металів за умовами спот.

Банк на дату операції відображає у бухгалтерському обліку операції з купівлі, продажу, обміну іноземної валюти, що відповідно до умов договору здійснюються на нетто-основі, без поставки іноземної валюти, за окремими аналітичними рахунками позабалансових рахунків 9200 та 9210. Результат за такими операціями банк має відображати у бухгалтерському обліку як фінансовий актив або фінансове зобов'язання за балансовими рахунками 3540 або 3640 у кореспонденції з рахунком 6204 Плану рахунків (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Облік придбання та продаж іноземної валюти на МВРУ за умовами «спот»

№	Зміст господарської операції	Бухгалтерське проведення	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
Облік продажу іноземної валюти за умовами «спот»			
1	Відображення суми вимоги щодо іноземної валюти до отримання (на дату операції)	9200	9920
2	Відображення суми зобов'язання щодо національної валюти до відправлення (на дату операції)	9920	9210
3	Відображення різниці між вартістю іноземної валюти за офіційним курсом гривні та її вартістю за курсом купівлі згідно з договором (між датою операції і датою розрахунку)		
3.1	- у разі позитивного результату переоцінки	3540	6204

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4
3.2	- у разі від'ємного результату переоцінки	6204	3640
4	Зворотні проводки на суму купленої іноземної валюти (на дату розрахунку)	9920	9200
5	Зворотні проводки на суму проданої національної валюти (на дату розрахунку)	9210	9920
6	Зарахування придбаної іноземної валюти на кореспондентський рахунок	1200, 1500, 1600	3640
7	Перерахування гривні на придбання іноземної валюти	3540	1200, 1500, 1600
8	Закриття дебіторської заборгованості від придбання іноземної валюти	3801	3540
9	Закриття кредиторської заборгованості від придбання іноземної валюти	3640	3800
Облік придбання іноземної валюти за умовами «спот»			
10	Відображення суми вимоги щодо національної валюти до отримання (на дату операції)	9200	9920
11	Відображення суми зобов'язання щодо іноземної валюти та банківських металів до відправлення (на дату операції)	9920	9210
12	Відображення різниці між вартістю іноземної валюти за курсом продажу згідно з договором та вартістю за офіційним курсом гривні (між датою операції і датою розрахунку)		
12.1	- у разі позитивного результату переоцінки	3540	6204
12.2	- у разі від'ємного результату переоцінки	6204	3640
13	Зворотні проводки на суму придбаної національної валюти (на дату розрахунку)	9920	9200
14	Зворотні проводки на суму проданої іноземної валюти (на дату розрахунку)	9210	9920
15	Зарахування на кореспондентський рахунок отриманої національної валюти	1200, 1500, 1600	3640
16	Перерахування покупцю проданої іноземної валюти	3640	1200, 1500, 1600
17	Закриття дебіторської заборгованості від продажу іноземної валюти	3801	3540
18	Закриття кредиторської заборгованості від продажу іноземної валюти	3640	3800

Джерело: складено автором.

Облік безготівкових валютних операцій за дорученням клієнтів банку спирається на вимоги до організації їх здійснення. По-перше, Інструкція НБУ № 492 [31] зазначає, що банкам забороняється відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки. Банки зобов'язані на підставі офіційних документів або засвідчених копій ідентифікувати та верифікувати клієнтів. Між банком та клієнтом укладається у письмовій формі договір банківського рахунка. Банк відкриває поточний рахунок юридичної особи, яка не має рахунок у цьому банку,

на підставі таких документів :заяви про відкриття поточного рахунок (підписує керівник юридичної особи або інша уповноважена на це особа); копії належним чином зареєстрованого установчого документа (статуту / засновницького договору / установчого акта / положення); із зразками підписів. Для відкриття поточних рахунків в іноземній валюті юридичні особи подають до банків такі ж документи, що й для відкриття поточних рахунків у національній валюті. Якщо поточний рахунок в іноземній валюті відкривається в тому самому банку, де відкрито поточний рахунок в національній валюті, то в банк подається лише заява та картки із зразками підписів, відбиток печатки вже не потрібен.

Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» № 185 [32] вимагає, щоб за валютними операціями виручка резидентів від експорту продукції була зарахована на їх валютні рахунки не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення, а у разі експорту робіт, транспортних послуг - з моменту підписання акта. Імпортні операції також вимагають дотримання строків поставки протягом 180 днів з моменту здійснення авансового платежу. У разі недотримання зазначених строків передбачено стягнення пені за кожний день прострочення у розмірі 0,3 % від суми неотриманої виручки.

НБУ встановлює термін, протягом якого куплена підприємством на МВРУ іноземна валюта може бути використана за призначенням, інакше вона реалізується уповноваженим банком протягом 5 днів. При цьому позитивна курсова різниця, що може виникнути за такою операцією, щоквартально спрямовується до Державного бюджету. Відповідно до останніх змін законодавства, а саме Постанови НБУ від 25.01.2018 р. № 7, з 27 січня 2018 р. клієнти банку можуть подавати заяву про продаж валюти до будь-якого уповноваженого банку, незалежно від того, чи є у них поточний рахунок у такому банку чи ні. Також уточнено, що строк продажу банком іноземної валюти у разі перерахування коштів з іншого банку становить 5 днів з моменту надходження коштів на кореспондентський рахунок.

У разі здійснення банком операцій з купівлі чи продажу валюти за дорученням клієнтів в обліку використовується рахунок 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі - продаж іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку». За кредитом рахунку проводяться суми, що отримані від клієнтів за операціями з купівлі - продаж іноземної валюти або металів. За дебетом рахунку проводяться суми, що перераховані за операціями з купівлі - продаж іноземної валюти або металів, або суми повернутих клієнтам коштів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Облік продажу іноземної валюти на МВРУ за дорученням клієнтів

№	Зміст господарської операції	Бухгалтерське проведення	
		Дебет	Кредит
1	Перерахування клієнтом іноземної валюти на продаж (з урахуванням комісійної винагороди банку)	Поточний рахунок клієнта в ін. валюті (2600/ 2620)	2900
2	Перерахування покупцю іноземної валюти з кореспондентського рахунку банку	2900	Коррахунок банку в ін. валюті (1200/1500/1600)
3	Зарахування на кореспондентський рахунок банку гривні, що отримана для клієнтів за іноземну валюту	Коррахунок банку в ін. валюті (1200/1500/1600)	2900
4	Зарахування національної валюти на рахунок клієнта	2900	Поточний рахунок клієнта в ін. валюті (2600/ 2620)
5	Зарахування комісійної винагороди в доходи банку	2900	6514

Джерело: складено автором.

Банки мають право здійснювати безготівкові операції з купівлі та продажу іноземної валюти за дорученням та за кошти клієнтів на підставі договору банківського рахунку. Банки зобов'язані здійснювати продаж іноземної валюти, що належить клієнту: 1) за дорученням клієнта на підставі заяви про продаж іноземної валюти; 2) без доручення клієнта щодо коштів, які відповідно до законодавства підлягають обов'язковому продажу у повній сумі.

Банки здійснюють придбання іноземної валюти за дорученням клієнтів. Підставою для облікових операцій є: а) заява клієнта про купівлю іноземної валюти; б) договори та документи, що підтверджують операцію, для виконання якої купується валюта. Пакет підтверджуючих документів, що подається

клієнтом залежить від типу клієнта (юридична особа або фізична особа; резидент чи нерезидент) та виду валютної операції (проведення розрахунків за поточними торговельними, поточними неторговельними чи капітальними операціями) (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Облік придбання іноземної валюти на МВРУ за дорученням клієнтів

№	Зміст господарської операції	Бухгалтерське проведення	
		Дебет	Кредит
1	Перерахування клієнтом гривні на придбання іноземної валюти (з урахуванням комісійної винагороди банку)	Поточний рахунок клієнта в ін. валюті (2600/ 2620)	2900
2	Перерахування продавцю іноземної валюти з кореспондентського рахунку банку гривень	2900	Коррахунок банку в ін. валюті (1200/1500/1600)
3	Зарахування на кореспондентський рахунок банку іноземної валюти для клієнта	Коррахунок банку в ін. валюті (1200/1500/1600)	2900
4	Зарахування придбаної іноземної валюти на рахунок клієнта	2900	Поточний рахунок клієнта в ін. валюті (2600/ 2620)
5	Зарахування комісійної винагороди в доходи банку	2900	6514
6	Повернення клієнту залишку його коштів в гривні, якщо іноземна валюта чи банківські метали куплені за курсом, що нижчий, ніж заявлено клієнтом	2900	Поточний рахунок клієнта в ін. валюті (2600/ 2620)

Джерело: складено автором.

Оскільки метою здійснення операцій торгівлі іноземною валютою (крім тих фінансових інструментів, що використовуються з метою хеджування) є отримання прибутку як різниці між вартістю придбання іноземної валюти та вартістю її продажу, такий прибуток становить реалізований фінансовий результат і розраховується за одним із методів:

а) перший прийшов, перший пішов (FIFO). Для визначення доходів банку від купівлі – продаж іноземної валюти сума реалізованої валюти множиться на різницю між курсом продажу та курсами, за якими були придбані перші суми іноземних валют;

б) метод середньозваженої. Для визначення доходів банку від купівлі - продаж іноземної валюти сума реалізованої валюти множиться на різницю між курсом продаж та середньозваженим курсом, за яким вона була куплена.

Облік операцій банку з готівковою іноземною валютою детально представлено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Облік операцій з готівковою іноземною валютою

№	Зміст господарської операції	Бухгалтерське проведення	
		Дебет	Кредит
Відображення в обліку придбання готівкової іноземної валюти			
1	Відображення суми придбаної іноземної валюти	Рахунок для обліку готівки (1001 / 1002 / 1003 / 1004)	3800
2	Відображення суми проданої національної валюти	3801	Рахунок для обліку готівки (1001 / 1002 / 1003 / 1004)
Відображення в обліку продажу готівкової іноземної валюти			
3	Відображення суми проданої іноземної валюти	3800	1001 / 1002 / 1003 / 1004
4	Відображення суми придбаної національної валюти	1001 / 1002 / 1003 / 1004	3801
Відображення в обліку результату від купівлі та продажу іноземної валюти			
5	Виникнення позитивної різниці міжгривневим еквівалентом придбаної(проданої) валюти за офіційним курсом НБУ та вартістю придбання (продажу)	3801	6214
6	Виникнення від'ємної різниці міжгривневим еквівалентом придбаної(проданої) валюти за офіційним курсом НБУ та вартістю придбання (продажу)	6214	3801
Облік конвертації готівкової іноземної валюти			
7	Відображення суми придбаної іноземної валюти	Рахунок для обліку готівки (1001 / 1002 / 1003 / 1004)	3800
8	Відображення суми проданої іноземної валюти	3800	Рахунок для обліку готівки (1001 / 1002 / 1003 / 1004)
9	Відображення вартості придбаної іноземної валюти за офіційним курсом	3801 (аналітичний рахунок з обліку гривневого еквівалента придбаної іноземної валюти)	3801 (аналітичний рахунок з обліку гривневого еквівалента придбаної іноземної валюти)

Джерело: складено автором.

Фізичні особи - резиденти можуть здійснювати за межі України перекази іноземної валюти:

а) у сумі, що в еквіваленті не перевищує 15000 грн. в один операційний день, - з поточного рахунок в іноземній валюті або без його відкриття (на бажання клієнта) без підтвердних документів;

б) у сумі, що у еквіваленті перевищує 15000 грн. в один операційний день, - виключно з поточного рахунка в іноземній валюті на підставі підтвердних документів.

Якщо сума переказу в один операційний день перевищує в еквіваленті 150000 грн., банк такий переказ у повній сумі зараховує на поточний валютний рахунок отримувача.

Операції з продажу готівкової іноземної валюти одній особі за один операційний день у сумі, що дорівнює або перевищує в еквіваленті 150000 грн., забороняються. Під час здійснення валютно-обмінних операцій використовуються такі бланки довідок та квитанцій, які є бланками суворого обліку : справка - certificate за формою №377; квитанція за формою №377 - А; квитанція за формою №377 - і; квитанція за формою № 377 - І (1); квитанція за формою №377 - К; квитанція ПТКС/чек банкомату (ПТКС). Обмін валюти здійснюється за обов'язковим оформленням квитанцій суворої звітності за формою № 377. Готівкові операції з іноземною валютою банки здійснюють через власні операційні каси та обмінні пункти. Здійснені операції відображаються касою банку та пунктом обміну валюти у реєстрі конверсії іноземної валюти. Курси купівлі та продажу іноземних валют за гривні встановлюються банком щоденно згідно з наказом по банку за підписом його керівника або уповноваженої ним особи.

У зв'язку з мультивалютністю Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України облікові процедури пов'язані з активними та пасивними банківськими операціями (кредитування, залучення депозитів операції з цінними паперами тощо) в іноземній валюті такі ж самі як і у гривні. При цьому банк повинен здійснювати переоцінку монетарних статей балансу в іноземній валюті

під час кожної зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют. Переоцінка – перерахунок залишків за рахунками в іноземній валюті в еквівалентні суми в гривнях за офіційним курсом гривні до іноземних валют. Курсова різниця від переоцінки монетарних статей балансу в іноземній валюті та банківських металах у бухгалтерському обліку відображається за рахунком 6204 «Результат від переоцінки іноземної валюти та банківських металів» (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Облік переоцінки активів та зобов'язань банку в іноземній валюті

№	Зміст господарської операції	Бухгалтерське проведення	
		Дебет	Кредит
У разі зниження офіційного курсу гривні до іноземних валют			
1	Відображення зміни вартості активу	-	-
а	переоцінка активу	Рахунки обліку активів	3800
б	відображення результату від переоцінки	3801	6204
2	Відображення зміни вартості зобов'язання	-	-
а	переоцінка зобов'язання	3800	Рахунки обліку зобов'язань
б	відображення результату від переоцінки	6204	3801
У разі зростання офіційного курсу гривні до іноземних валют			
1	Відображення зміни вартості активу	-	-
а	переоцінка активу	3800	Рахунки обліку активів
б	відображення результату від переоцінки	6204	3801
2	Відображення зміни вартості зобов'язання	-	-
а	переоцінка зобов'язання	Рахунки обліку зобов'язань	3800
б	відображення результату від переоцінки	3801	6204

Джерело: складено автором.

Проведення валютних операцій у відповідності з Договором про асоціацію між Україною та ЄС та Директивою 88/361/ЄС Концепція передбачає свободу проведення валютних операцій за принципом «дозволено все, що прямо не заборонено». Це означає, що будь-які валютні операції між резидентами та між резидентами та нерезидентами в іноземній та національній валюті зможуть здійснюватися без обмежень. Така модель валютного регулювання не лише більш ліберальна, а й відповідає міжнародній практиці – директиві ЄС 88/361/ЄЕС про вільний рух капіталу – та Угоді про асоціацію між Україною та ЄС.

2.3. Моніторинг ефективності контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»

Глобалізація фінансових ринків, впровадження сучасних похідних фінансових інструментів, розвиток інформаційних технологій призвели до значної мінливості фінансових ринків і зниження рентабельності фінансових установ, що значно ускладнило діяльність банківських установ, що, в свою чергу, з метою підтримання фінансової стійкості банків спричинило збільшення їх уваги до системи внутрішнього контролю

Концептуальними принципами контролю АТ КБ «Приват Банк», які є передумовою ефективного функціонування системи внутрішнього контролю, є такі: незалежність системи внутрішнього контролю; безпосередня і зацікавлена участь вищого керівництва банку є запорукою ефективного функціонування системи внутрішнього контролю; розмежування обов'язків; чіткість і визначеність системи внутрішнього контролю; безпосереднє надання інформації керівництву; наявність ефективних процедур санкціонування операцій; повнота; фактичний контроль за документацією; використання різних видів контролю залежно від функціональної приналежності його об'єктів; неперервність та оперативність контролю; об'єктивність контролю; гнучкість.

З розробкою формальних методів аналізу та вимірювання ризиків система внутрішнього контролю АТ КБ «Приват Банк» зорієнтована на залежність від наявності та ступеня перебування під ризиками функціональних процесів банку, тому при створенні ефективної системи внутрішнього контролю на АТ КБ «Приват Банк» було здійснено аналіз, який передбачає наступні етапи:

- 1) аналіз кожного функціонального процесу банку на ризикованість (наявність ризиків, притаманних кожному процесу);
- 2) визначення рівня перебування функціональних процесів під властивими кожному процесу ризиками;
- 3) виведення інтегральної оцінки ризикованості кожного функціонального процесу;

4) ранжування всіх функціональних процесів банку за ступенем ризикованості і можливим обсягам втрат;

5) визначення функціональних процесів, ризики яких є волатильними (або значною мірою мінливими, тобто характеристики ризиків яких можуть швидко та істотно змінюватися).

Операціям з іноземною валютою та їх організації можуть бути притаманні такі недоліки внутрішнього контролю та ризики:

1) крадіжки валютних цінностей;

2) купівля валюти без належного обґрунтування (договорів);

3) неповний комплект документів для отримання клієнтом готівкової валюти на відрядження (відсутність заяви, розрахунку витрат з указанням суми добових, транспортних витрат та витрат на проживання);

4) порушення вимог щодо перерахування коштів клієнтів через розподільчий рахунок (2603). Рахунок використовується з метою здійснення валютного контролю відповідно до вимог НБУ;

5) облікові помилки при продажу / купівлі інвалюти за дорученням клієнта (без використання рахунку 2900);

6) надлишкова кількість кореспондентських рахунків, відсутність обґрунтування лімітів залишків на них;

7) порушення вимог щодо обов'язковості контролю строків роз'рахунків за проведені експортні / імпорتنі операції клієнтів;

8) порушення вимог щодо інформування ДПА (або порушення строків такого інформування) про закінчення встановлених законодавством термінів проведення розрахунків за експортними та імпортними операціями (90-денний термін);

9) невірне / неповне утримання комісій з клієнтів за проведення операцій з інвалютою;

10) відсутність належного оформлення юридичних справ клієнтів банку, які мають рахунки в іноземній валюті (доповнення до договорів, інвойси та інші документи);

- 11) порушення нормативу відкритої валютної позиції;
- 12) надмірна концентрація валютного ризику;
- 13) наявність значних розривів між активами та пасивами у відповідній валюті в межах певного строку;
- 14) порушення вимог щодо діяльності пунктів обміну валюти (у тому числі відсутність реєстрації всіх операцій у реєстрах розрахункових операцій (РРО));
- 15) відсутність ідентифікації або неналежна ідентифікація клієнтів при проведенні валютно-обмінних операцій) та ін.

За результатами дослідження контролю на АТ КБ «Приват Банк», ідентифіковано три напрями формування і функціонування системи внутрішнього контролю валютних операцій: розробка внутрішньої документації, організація раціональної структури такої системи та визначення питань, що підлягають додатковому внутрішньому контролю у зв'язку з дією норм державного валютного контролю.

До внутрішньої документації, що регулює порядок здійснення, відображення в обліку та контролі валютно-розрахункових операцій, відносять: графік документообігу, наказ про облікову політику, положення про валютний контроль та посадові інструкції працівників, які відповідають за ті чи інші валютні операції. У наказі про облікову політику слід дати визнання валютних операцій; методи списання балансової вартості іноземної валюти; розрізи аналітичного обліку для ведення кожного виду рахунків в іноземній валюті; методи оцінки немонетарних статей; порядок організації діяльності структурного підрозділу з валютного контролю [8].

Для створення раціональної структури системи валютного контролю необхідно враховувати особливості функціонування та організаційну структуру. Залежно від цього пропонується: 1) виділити окремий структурний підрозділ – відділ внутрішнього валютного контролю, за працівниками якого необхідно закріпити окремі функції, або 2) покласти виконання функцій валютного контролю на головного бухгалтера.

З метою отримання повної інформації про стан валютних операцій пропонуємо скласти внутрішній звіт у формі «Звіту про стан системи внутрішнього валютного контролю».

Головні завдання цього звіту полягають в:

1) накопичення наявної інформації про заходи, що проводяться для здійснення внутрішнього контролю за порушеннями валютного законодавства, її подальшої обробки та аналізу;

2) надання оперативних та зведених даних заінтересованим особам.

Перелік завдань та контрольних функцій внутрішнього контролю слід оформити відповідним наказом керівника та положенням про відповідну службу. У ньому необхідно також передбачити своєчасне проведення перевірки з метою прогнозування господарських ситуацій, які призводять до порушення нормативних актів, що дозволить своєчасно вжити заходів щодо попередження (профілактики) правопорушень. Це забезпечить попередження та виявлення фальсифікацій, помилок, точність та повноту бухгалтерських записів, своєчасну підготовку надійної фінансової інформації.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ВАЛЮТНО- РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ АТ КБ «ПРИВАТ БАНК»

3.1. Напрями підвищення ефективності обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»

Враховуючи, що бухгалтерський облік валютно-розрахункових операцій в АТ КБ «Приват Банк» налагоджений достатньо ефективно і у відповідності до чинного законодавства, пропонується пошук напрямів підвищення його ефективності здійснювати у царині, де наявні неоднозначності у законодавчому полі.

Так, запровадження положень МСФЗ (IAS/IFRS) у вітчизняну облікову практику зумовило виникнення ряду проблемних питань, серед яких вагоме місце займає використання термінології. Відтак, для позначення поняття процесу представлення фінансової звітності у валюті, що відрізняється від функціональної, в МСФЗ (IAS) 21 “Вплив змін валютних курсів” та іншій англomовній літературі використовується термін “translation of financial statements”. Серед науковців України та ближнього зарубіжжя не існує єдиного підходу щодо перекладу даного терміну, а наведені в обліково-економічній літературі варіанти – “трансляція фінансової звітності”, “переклад фінансової звітності”, “перерахування фінансової звітності в іншу валюту”, “переведення у валюту подання” – не враховують семантичного обсягу поняття, що перекладається, що зумовлює виникнення різних підходів до організації процесу формування фінансової звітності в іноземній валюті. Неточність перекладу, з одного боку, зумовлена відсутністю аналогу такого поняття в національній системі бухгалтерського обліку, а з іншого – намаганням віднайти малослівний еквівалент, що призводить до невідповідності терміну економічній сутності здійснюваного процесу.

З метою уніфікації бухгалтерської термінології та враховуючи необхідність використання усталених, конвенційних понять обґрунтовано доцільність застосування поняття “перерахунок статей фінансової звітності у валюту представлення” (процес перерахунку вартості показників фінансової звітності, виражених у функціональній валюті, в валюту представлення звітності).

Враховуючи відсутність нормативного регулювання процесу перерахунку статей фінансової звітності у валюту представлення в системі національних стандартів бухгалтерського обліку, запропоновано застосовувати такі методи перерахунку статей фінансової звітності у валюту представлення:

- 1) метод поточного валютного курсу для суб’єктів господарювання, які подають індивідуальну фінансову звітність зацікавленим користувачам;
- 2) часовий метод – для формування консолідованої фінансової звітності, якій передуює перерахунок статей фінансової звітності зарубіжних підрозділів групи компаній з функціональної валюти у валюту представлення консолідованої фінансової звітності [38].

Виявлено, що перерахунок фінансової звітності в іноземну валюту може супроводжуватися конфліктом інтересів двох груп суб’єктів – укладачів та користувачів такої звітності. Протилежні їх інтереси при формуванні бухгалтерського прибутку унеможлиблюють об’єктивність та неупередженість прийняття рішення щодо вибору методу перерахунку. Для уникнення створення або поглиблення конфлікту інтересів доцільним є обґрунтування обраного методу перерахунку та його закріплення в обліковій політиці. З урахуванням відсутності закріпленого порядку перерахунку статей фінансової звітності у валюту представлення на законодавчому рівні, а також недосконалістю положень МСФЗ (IAS) 21 “Вплив змін валютних курсів” в частині регламентації даної процедури розроблено методичні підходи щодо перерахунку елементів фінансової звітності [38], що сприяють формуванню достовірної інформації (табл. 3.1).

**Методика перерахунку статей фінансової звітності в валюту
представлення, відмінну від функціональної**

Мета	Елементи фінансової звітності		Методика перерахунку
Надання індивідуальної фінансової звітності	Активи	Незалежно від виду	За поточним валютним курсом на дату складання фінансової звітності
	Зобов'язання		
	Власний капітал	Статутний капітал	За історичним валютним курсом (який діяв на дату оголошення статутного капіталу; зміни розміру статутного капіталу)
		Неоплачений капітал	
		Нерозподілений прибуток	Величина, на яку збільшується нерозподілений прибуток у звітному періоді, перераховується за середнім курсом
		Резерви	За історичним курсом на дату формування
	Доходи		За курсом на дату визнання або середнім валютним курсом за звітний період
	Витрати		
Надання фінансової звітності для включення до консолідованої фінансової звітності групи компаній	Активи	оцінені за історичною собівартістю	За історичним валютним курсом на дату визнання в обліку
	Зобов'язання		
	Активи	оцінені за вартістю: поточною ринковою або заміщення, або реалізації	За валютним курсом на дату балансу
	Зобов'язання		
	Власний капітал	Статутний капітал	За історичним валютним курсом (який діяв на дату оголошення статутного капіталу; зміни розміру статутного капіталу)
		Неоплачений капітал	
		Нерозподілений прибуток	Величина, на яку збільшується нерозподілений прибуток у звітному періоді, перераховується за середнім курсом
		Резерви	За історичним курсом на дату формування
	Доходи		За курсом на дату визнання або середнім валютним курсом за звітний період
	Витрати		

Джерело: складено автором.

Відсутність регламентації порядку перерахунку статей фінансової звітності в іноземну валюту відповідно до національних П(С)БО вимагає обґрунтування в обліковій політиці необхідності здійснення такого перерахунку, зазначення факту відмінності валюти представлення від функціональної валюти, обґрунтування порядку її вибору, методу перерахунку, валютного курсу, застосованого до перерахунку елементів фінансової звітності.

3.2. Шляхи покращення контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк»

Основним видом ризику, на який наражається банк при проведенні валютно-розрахункових операцій, є валютний ризик, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют. Якщо не вжити спеціальних заходів щодо його зменшення, зміни валютного курсу можуть не тільки зменшити їх ефективність, а й призвести до значних втрат чистого прибутку та капіталу. Зважаючи на зазначене, необхідним є формування ефективної системи контролю валютного ризику для забезпечення досягнення цілей діяльності банку на валютного ринку без втрати фінансової стійкості та прибутковості.

Вагомий вплив на ефективність валютних операцій банку має ефективне управління операційним ризиком, який характеризує специфічні ризики, обумовлені порушенням операційних процедур та засобів контролю їх здійснення, можливістю шахрайської діяльності, впливом правових ризиків (наприклад, накладення штрафних санкцій Національним банком України). Пов'язаним з операційним ризиком є технологічний ризик, обумовлений необхідністю використання при здійсненні валютних операцій технічних засобів, високотехнологічного обладнання та технологій, що виникає через помилки у застосуванні комп'ютерних програм, у математичних моделях, формулах, розрахунках і призводить до значних втрат банків у частині прибутку або капіталу.

Зазначимо, що єдиного підходу до розуміння операційного ризику не існує, що ускладнює ідентифікацію факторів впливу на нього та оцінку в сфері валютних операцій. Загальноприйнятим є визначення операційного ризику за Базельською угодою: «... ризик збитків, що виникає в результаті неадекватних або помилкових внутрішніх процесів, дій співробітників і систем або в результаті зовнішніх подій. Поняття включає в себе правовий ризик, але виключає стратегічний ризик і ризик втрати ділової репутації. Правовий ризик включає,

але не обмежується, ризиком нарахування штрафів, пені або штрафних збитків у результаті здійснення нагляду, а також приватних судових позовів» [7].

Згідно з Методичними рекомендаціями Національного банку України щодо управління ризиками банки в своїй діяльності наражаються на операційно-технологічний ризик «... внаслідок неадекватності чи неспроможності внутрішніх процесів, персоналу та систем або зовнішніх подій, що виявляється у зміні чистого прибутку та/або власного капіталу банку» [17].

Деякі визначення використовують опосередкований (визначення Європейської комісії) підхід або поєднання прямого та опосередкованого підходу до визначення операційного ризику, тобто під ними розуміються ризики, що не підпадають під інші категорії ризиків банківської діяльності (кредитний, ринковий, процентний) і розраховуються як залишкова величина всіх банківських ризиків [17]. На нашу думку, практичне застосування опосередкованого підходу об'єднує в одну групу стільки різноманітних ризиків, що унеможливорює якісне управління ними.

Отже, узагальнюючи наведене вище, можна сформулювати таке визначення операційних ризиків валютних операцій банку – ризик прямих або непрямих втрат банку, викликаних помилками або недосконалістю їх операційних процесів, та/або систем контролю за обробленням, проведенням валютних операцій, документацією, що виникає як унаслідок зовнішніх причин, так і через помилки працівників банку.

Зважаючи на значну видову різноманітність валютних операцій та, відповідно, значну кількість операційних ризиків, з ними пов'язаних, вважаємо за доцільне запропонувати управління ними на основі їх самооцінки та самоконтролю.

Самооцінка операційних ризиків валютних операцій проводиться з метою:

- виявлення чутливості операційних процесів валютних операцій до окремих джерел і факторів операційних ризиків, у тому числі впливу зовнішнього середовища;

- виявлення слабких місць і/або зон концентрації операційних ризиків на окремих валютних операціях та/або операційних процедурах;
- оцінки збитків, які можуть виникнути внаслідок реалізації несприятливих подій, що відносяться до операційних ризиків валютних операцій;
- оцінки прийнятного рівня операційних ризиків валютних операцій;
- оцінки якості й достатності заходів і процедур контролю, що використовуються банком, для обмеження операційних ризиків валютних операцій до прийнятного рівня;
- запобігання операційних ризиків валютних операцій.

Об'єктом контролю операційних ризиків валютних операцій банку в запропонованому методичному підході є операційні процеси, пов'язані з їх здійсненням.

Суб'єктами контролю операційних ризиків валютних операцій банку в запропонованому методичному підході є структурні підрозділи, що здійснюють валютні операції банку, в особі відповідального працівника-координатора управління операційними ризиками (співробітник структурного підрозділу).

Вони ідентифікують операційні ризики валютних операцій та здійснюють їх структурування на прийнятні та неприйнятні; визначають операційні процеси, в яких низький/відсутній контроль; виявляють випадки реалізації операційних ризиків при здійсненні валютних операцій; здійснюють оцінювання ймовірності та масштабів операційних ризиків валютних операцій; оцінюють якість прийомів та процедур контролю операційних ризиків валютних операцій, які використовує структурний підрозділ; забезпечують підвищення ефективності оцінки та контролю операційних ризиків при проведенні валютних операцій; відповідають за формування звітності щодо операційних ризиків валютних операцій; оцінюють, аналізують випадки реалізації операційних інцидентів та формують пропозиції щодо попередження їх виникнення та зменшення обсягів збитків.

Додатково координатор з питань управління операційними ризиками у процесі функціональної взаємодії з іншими підрозділами банку щодо здійснення

валютних операцій зобов'язаний формувати звіти за умов ідентифікації операційних ризиків валютних операцій та реалізації операційних інцидентів за ними, зумовлених помилками або недосконалістю операційних процесів в інших структурних підрозділах.

Вагому роль відіграє підрозділ банку з ризик-менеджменту, який:

- бере участь у формалізації операційних процесів щодо нових валютних операцій, які плануються до запровадження, внесенні змін в існуючі операційні процеси валютних операцій відповідно до змін у зовнішньому та/або внутрішньому середовищах функціонування банку;

- на основі узагальнення самооцінки та самоконтролю операційних ризиків валютних операцій структурними підрозділами, які їх здійснюють, складає карту їх операційних ризиків;

- розробляє управлінську звітність щодо самооцінки та самоконтролю операційних ризиків валютних операцій банку;

- надає пропозиції щодо стратегії самооцінки та самоконтролю операційних ризиків валютних операцій;

- здійснює виявлення, моніторинг та оцінку операційних ризиків валютних операцій та налагодження системи обміну звітності щодо їх реалізації.

Функції служби внутрішнього контролю полягають у:

- перевірці наявності операційних карт, що регламентують операційні процеси валютних операцій, посадових інструкцій та їх відповідності цим операційним картам;

- перевірці відповідності наявних операційних карт валютних операцій обсягам та складності операційних процесів, що проводить відповідний структурний підрозділ;

- виявленні неформалізованих операційних процесів валютних операцій, які зумовлюють значні операційні ризики для банку;

- визначенні відповідності результатів аудиту структурних підрозділів результатам, наданим координатором з питань управління операційними

ризиками валютних операцій, з метою визначення коректності та повноти подання даних;

– участі у формалізації нових операційних процесів, внесенні змін в існуючі операційні процеси валютних операцій.

Ідентифікація операційних ризиків валютних операцій є першим етапом у процесі контролю, на якому повинні бути визначені всі операційні ризики валютних операцій, незалежно від того, чи будуть розроблятися відповідні заходи контролю. Вона здійснюється для кожного операційного процесу валютних операцій, затвердженого відповідними нормативними документами банку.

Для ідентифікації операційних ризиків валютних операцій вважаємо за доцільне використати висхідний принцип (bottom-up approach), який передбачає, що вона здійснюється на рівні окремого операційного процесу валютної операції. Результати ідентифікації операційних ризиків валютних операцій інтегруються в структурному підрозділі, який їх здійснює, та консолідуються на рівні окремого виду діяльності та банку в цілому.

Метою даного етапу є визначення всіх можливих операційних ризиків, притаманних валютним операціям банку, оскільки невиявлений (неідентифікований) на цьому етапі ризик зумовить його виключення з подальшого процесу контролю.

У результаті визначаються ідентифіковані (визначені структурним підрозділом на етапі проведення самооцінки операційних процесів цієї валютної операції та які безпосередньо впливають на його проведення) та неідентифіковані (не визначені структурним підрозділом на етапі проведення самооцінки операційних процесів цієї валютної операції та які безпосередньо не впливають на його проведення) операційні ризики валютних операцій.

Ідентифікація операційних ризиків валютних операцій повинна здійснюватися на регулярній основі, не рідше одного разу на рік.

Структурні підрозділи банку, що беруть участь у здійсненні валютних операцій, зобов'язані здійснювати позачергову самооцінку операційних процесів

валютних операцій за умов реалізації наступних факторів: виявленні операційних ризиків, що не були раніше ідентифіковані; підвищенні рівня ризику внаслідок змін у внутрішньому або зовнішньому середовищах (зміни валютного законодавства, зміни в організаційній структурі банку, зміни нормативної бази, що регламентує операційні процеси здійснення валютних операцій); реалізації операційних інцидентів, що призвели до збитків за валютними операціями в обсягах, неприйнятних для банку; наявності значного обсягу порушень за результатами внутрішнього або зовнішнього аудиту; погіршення значень ключових показників ризику.

За результатами ідентифікації операційного ризику валютних операцій відповідним структурним підрозділом повинен складатися звіт, який надається до підрозділу з ризик-менеджменту.

Ідентифікація операційних ризиків валютних операцій є основою для їх самооцінки, що передбачає визначення ймовірності їх настання та масштабу впливу.

Класифікація ймовірності настання операційних ризиків валютних операцій передбачає визначення таких їх видів: рідкісний (ймовірність низька); малоймовірний (ймовірність нижче середнього рівня); можливий (ймовірність середня); ймовірний (ймовірність вище середнього); ризик з високою ймовірністю настання. Класифікація масштабу впливу операційних ризиків валютних операцій передбачає визначення наступних його рівнів: незначний, малий, помірний, значний та катастрофічний.

За результатами самооцінки складається матриця рівня операційного ризику валютних операцій як результат комбінації параметрів масштабності та ймовірності. У результаті операційний ризик валютної операції банку класифікуються на: прийнятний, допустимий та недопустимий.

Результати самооцінки операційних ризиків валютних операцій банку надаються підрозділу з ризик-менеджменту у вигляді звіту. Зазначений звіт відображає всі можливі операційні ризики валютних операцій та засоби їх контролю.

При заповненні цього звіту спочатку заповнюються значення масштабу впливу та ймовірності настання операційних ризиків валютних операцій до та після застосування відповідних засобів контролю. На другому етапі заповнюються такі значення: адекватність існуючих систем контролю, рівень операційних ризиків валютних операцій, прийнятність операційних ризиків валютних операцій, пріоритетність операційних ризиків валютних операцій.

Матриця операційних ризиків валютних операцій є основою для прийняття рішення щодо запровадження додаткових / введення нових інструментів їх контролю. Відповідно до неї, з нижнього лівого до верхнього правого кута ймовірність настання, масштаб впливу та рівень операційного ризику валютної операції зростають, відповідно, мета операційного контролю перевести ризики з верхньої правої частини до нижньої лівої частини шляхом запровадження відповідних прийомів та процедур контролю, тобто мінімізувати операційні ризики валютних операцій.

За результатами ідентифікації та самооцінки операційних ризиків валютних операцій на основі узагальнення звітів, отриманих від структурних підрозділів, у підрозділі банку з ризик-менеджменту здійснюється формування карти операційних ризиків валютних операцій, у якій наведено їх оцінку з позицій ймовірності настання та масштабу впливу без урахування існуючих засобів контролю (абсолютна оцінка ризику) та настання та масштабу впливу з урахуванням існуючих засобів контролю.

На етапі мінімізації операційних ризиків валютних операцій контрольні зусилля зосереджуються на тих з них, що були класифіковані як неприйнятні для банку.

Підрозділ банку з ризик-менеджменту оцінює ефект запровадження потенційних прийомів та процедур контролю операційних ризиків валютних операцій шляхом визначення рівня ризику після їх запровадження. На основі цього в межах лімітованого апетиту до ризику, визначеного правлінням, визначаються прийоми та процедури контролю валютних операцій, які повинні

бути запроваджені, та включаються до плану розробки інструментів зниження операційного ризику валютних операцій.

Мінімізація операційних ризиків валютних операцій за результатами самооцінки може здійснюватися шляхом:

- уникнення ризику (припинення операційних процесів, що генерують відповідний операційний ризик);
- зниження ймовірності настання ризику шляхом запровадження прийомів та процедур контролю, покращення нагляду, тестування, проведення тренінгів;
- зниження масштабу впливу ризику (страхування).

Для підвищення рівня контрольованості операційних ризиків валютних операцій банку необхідним є формування звітності за операційними інцидентами (подіями, що зумовили негативний вплив на діяльність банку, і відбулися внаслідок реалізації операційних ризиків при здійсненні валютних операцій банку).

Координатори з питань управління операційними ризиками структурних підрозділів банку зобов'язані на регулярній основі, але не рідше одного разу на місяць формувати за кожним операційним інцидентом звіт, та спрямовувати його до підрозділу з ризик-менеджменту. За умов відсутності операційних інцидентів протягом звітного періоду координатор з питань управління операційними ризиками відповідного структурного підрозділу надає інформацію щодо відсутності ідентифікованих операційних ризиків цього структурного підрозділу.

Координатори з питань управління операційними ризиками банку зобов'язані позачергово / терміново надавати звіт до підрозділу з ризик-менеджменту у випадках реалізації операційних інцидентів, що відповідають таким критеріям:

- значні за обсягами інциденти: стосуються будь-якої категорії ризику і перевищили / потенційно можуть перевищити ліміт (граничну величину) збитків;

- у випадках реалізації операційних ризиків, що раніше не були ідентифіковані та призвели до збитків (або існує ймовірність понесення збитків);
- інциденти, спричинені порушеннями у сфері безпеки: виявлення вірусів, випадків хакерства, нових методів шахрайства при здійсненні валютних операцій.

У випадках реалізації операційних ризиків валютних операцій, що раніше не були ідентифіковані, координатор з питань управління операційними ризиками зобов'язаний формувати та подати до виконавчого підрозділу з ризик-менеджменту звіт щодо операційних інцидентів по підрозділу.

У випадках ідентифікації операційних ризиків валютних операцій, що раніше не були ідентифіковані, координатор з питань управління операційними ризиками складає звіт щодо ідентифікації операційних ризиків та надає його до виконавчого підрозділу з ризик-менеджменту. Звіт щодо операційних інцидентів по підрозділу у даному випадку не формується.

З метою адекватної оцінки та прогнозування рівня операційних ризиків валютних операцій вважаємо, що банк повинен формувати базу даних реалізованих операційних інцидентів за ними, що включає такі складові: єдиний код для класифікації операційного інциденту; деталізовані коди класифікації операційного інциденту; дата виникнення інциденту; словесний опис випадку реалізації операційного ризику; детальний словесний опис причин інциденту; вартісна оцінка збитків.

Кодування сформує основу для класифікації випадків реалізації операційних ризиків за валютними операціями. Це дозволить проводити поглиблений горизонтальний, вертикальний, порівняльний та коефіцієнтний аналіз операційних ризиків валютних операцій з використанням в розрізі бізнес-ліній, окремих операцій, структурних підрозділів, форм та масштабів втрат. У результаті цього, на нашу думку, зросте загальна контрольованість операційних ризиків валютних операцій банку та їх ефективність.

Узагальнивши зазначене вище, нами пропонуються наступна структура звітності для суб'єктів, що беруть участь в самооцінці та самоконтролі операційних ризиків валютних операцій (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Види звітів щодо операційних ризиків валютно-розрахункових операцій банку

Етап контролю операційних ризиків валютних операцій	Запропоновані форми звітності	Особливості розкриття інформації
Ідентифікація	звіт щодо ідентифікації операційних ризиків валютних операцій	ключові ризики операційного процесу; частота виникнення пріоритетності ризику; існуючі заходи контролю
Оцінювання	звіт щодо оцінювання операційних ризиків валютних операцій	опис ключових ризиків; масштаб ризику та його ймовірність (абсолютний та після застосування заходів контролю); рівень ризику (абсолютний та після контролю); прийнятність та пріоритетність ризику
Контроль	звіт щодо результатів зниження операційних ризиків валютних операцій	опис ключових ризиків; можливі та оптимальні механізми зниження ризику; залишковий ризик (після застосування механізмів зниження); результати аналізу ефективності
	звіт щодо операційних інцидентів	опис операційного інциденту та деталізований опис його причин; дата інциденту та його виявлення; зона виникнення; ймовірність та тип; вартісна оцінка збитку та його масштаб; рекомендації щодо попередження виникнення операційного інциденту подібного типу та зроблені висновки по даній ситуації

Джерело: складено автором.

Запровадження запропонованого методичного підходу до самооцінки та самоконтролю операційних ризиків валютних операцій забезпечить банку:

- ідентифікацію структурними підрозділами та працівниками банку операційних ризиків, притаманних операційним процесам, пов'язаним зі здійсненням валютних операцій;
- мінімізацію неідентифікованих операційних ризиків валютних операцій;

- розподіл ідентифікованих операційних ризиків валютних операцій банку за рівнем ризику на групи прийнятних та неприйнятних;
- оцінку ймовірності та масштабу впливу операційних ризиків валютних за окремими структурними підрозділами банку;
- визначення ефективних інструментів зниження рівня неприйнятних для банку ідентифікованих операційних ризиків валютних операцій;
- єдину процедуру оперативного збору даних, формування та надання структурованої управлінської звітності щодо операційних інцидентів при здійсненні валютних операцій;
- встановлення єдиних вимог до формування управлінської звітності, що сприяє уникненню дублювання та дефіциту інформації щодо випадків реалізації операційних ризиків при здійсненні валютних операцій;
- формування єдиної аналітичної бази даних щодо операційних інцидентів при здійсненні валютних операцій;
- зв'язок між процесами самооцінки та самоконтролю рівня операційних ризиків при здійсненні валютних операцій та іншими процесами управління операційним ризиком.

Щорічно структурні підрозділи банку повинні визначати ефективність власної системи оцінки та контролю внутрішніх процесів підрозділу. Додатково структурними підрозділами банку повинен складатися план, який визначатиме необхідність застосування заходів щодо зниження рівня операційних ризиків, пропозиції щодо покращення системи самооцінки та самоконтролю в розрізі окремих операційних процесів структурного підрозділу.

ВИСНОВКИ

Детальний аналіз до підходів вчених щодо осмислення змістовного наповнення понять «валютні операції» та «міжнародні розрахунки», дозволило з позиції обліку та контролю ідентифікувати сутність терміну «валютно-розрахункові операції банку». Під ним запропоновано розуміти вид банківської діяльності у сфері міжнародних розрахунків, який спрямований на одержання прибутку і охоплює різноманітні види операцій з валютними цінностями (у межах міжнародних розрахунків), що здійснюються на національному, регіональному та міжнародних фінансових ринках як за дорученням клієнтів, так і за власні кошти банків.

Аналіз наукової літератури з проблем формування організаційних засади обліку та контролю валютно-розрахункових операцій банку дав можливість визначити ключові питання, яким приділяється найбільше уваги у сфері: проблеми трактування поняття «валютно-розрахункові операції», бухгалтерського обліку та фінансової звітності з валютно-розрахункових операцій, валютного курсу як фактору ризику у валютно-розрахункових операціях, валютного регулювання та контролю, а також аналізу і аудиту валютних операцій.

За результатами дослідження доведено, що науково-організаційні засади обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку складаються із загальних засад організації облікової та контрольної роботи в банку та безпосередньо організації обліку і контролю валютно-розрахункових операцій банку.

Враховуючи, що базою дослідження обрано АТ КБ «Приват Банк», було вивчено вплив банківської діяльності на реалізацію облікової та контрольної функцій менеджменту. Доведено, що банківська діяльність має суттєвий вплив на організацію облікового процесу у суб'єкта господарювання. Банківська сфера містить значні відмінності від інших сфер економіки і тому облікова політика банків підлягає детальному регламентуванню нормативними актами як на

зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях. Чітке дотримання існуючих положень, відповідність облікової політики цілям діяльності банків та впровадження в практику передових міжнародних норм та вимог є запорукою ефективності функціонування вітчизняної кредитно-фінансової сфери.

Організація облікового процесу в банківських установах має багато спільних рис з веденням обліку в звичайних суб'єктах господарювання: функції, принципи, завдання, використання П(С)БО та НП(С)БО тощо. Однак суттєву різницю мають План рахунків банків України та План рахунків підприємств і організацій, мають багато відмінностей і об'єкти обліку, що характерні лише банкам.

Банки організовують свій обліковий процес на основі внутрішньої облікової політики та принципів визначених у Концептуальній основі міжнародних стандартів фінансової звітності.

У частині обліку валютно-розрахункових операцій в обліковій політиці АТ КБ «Приват Банк» зазначено, що функціональною валютою банку і валютою подання звітності банку є національна валюта України – українська гривня. Операції в іноземній валюті визнаються у функціональній валюті за курсом, що діє на дату здійснення операції. Монетарні активи та зобов'язання, деноміновані в іноземній валюті, перераховуються у функціональну валюту Банку за офіційним обмінним курсом НБУ станом на кінець кожного відповідного звітного періоду. Доходи і збитки від курсових різниць, що виникають у результаті перерахунку монетарних активів і зобов'язань у функціональну валюту банку за офіційними обмінними курсами НБУ на кінець періоду, відображаються у складі прибутку чи збитку за період як прибутки мінус збитки від переоцінки іноземної валюти. Перерахунок за курсами на кінець періоду не застосовується до немонетарних статей, які оцінюються за первісною вартістю. Немонетарні статті, які оцінюються за справедливою вартістю, в іноземній валюті, в тому числі інструменти капіталу, перераховуються за курсами обміну на дату визначення справедливої вартості. Вплив змін обмінного курсу на справедливую вартість немонетарних статей, які оцінюються за справедливою

вартістю, обліковується у складі прибутків або збитків від зміни справедливої вартості.

Діагностика фактичного стану обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк» засвідчила, що бухгалтерський облік здійснюється на високому фаховому рівні згідно нормативно-правових вимог.

За результатами моніторингу ефективності контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк» ідентифіковано три напрями формування і функціонування системи внутрішнього контролю валютних операцій: розробка внутрішньої документації, організація раціональної структури такої системи та визначення питань, що підлягають додатковому внутрішньому контролю у зв'язку з дією норм державного валютного контролю.

У ході дослідження напрямів підвищення ефективності обліку валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк» обґрунтовано трактування поняття “перерахунок статей фінансової звітності у валюту представлення” (процес перерахунку вартості показників фінансової звітності, виражених в функціональній валюті, в валюту представлення звітності), визначено мету, завдання такого перерахунку, основних користувачів фінансової інформації, отриманої в результаті перерахунку. Узагальнення підходів до здійснення перерахунку статей фінансової звітності в іноземну валюту в англomовних країнах дозволило визначити їх переваги та недоліки при формуванні результативних показників і обґрунтувати вибір оптимальних методів перерахунку статей фінансової звітності в іноземну валюту для застосування у національній системі бухгалтерського обліку залежно від мети надання такої звітності (метод поточного валютного курсу для складання фінансової звітності; часовий метод – для формування консолідованої фінансової звітності).

Для розкриття достовірної та прозорої інформації у фінансовій звітності в іноземній валюті з метою її представлення користувачам за межами країни функціонування суб'єкта господарювання, а також враховуючи відсутність на законодавчому рівні методичного забезпечення даного процесу в роботі запропоновано алгоритм перерахунку статей фінансової звітності у валюту

представлення, що дозволить суб'єктам господарювання упорядкувати механізм здійснення такого перерахунку.

За результатами дослідження шляхів покращення контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк» розроблено методичний підхід до контролю операційного ризику банку, що передбачає послідовну реалізацію відповідних етапів (формування системи індикативних та контрольних показників ризику, розробку системи кількісних стандартів контролю валютного ризику банку, визначення контрольних періодів та формування системи звітності за дотриманням лімітів валютного ризику банку, моніторинг лімітів валютного ризику та регулювання рівня валютного ризику банку за його результатами). Це дозволить ризик-менеджерам банку адекватно реагувати на зростання рівня валютного ризику банку.

Впровадження в практичну діяльність АТ КБ «Приват Банк» розроблених пропозицій дозволить підвищити ефективність організації та реалізації обліку і контролю валютно-розрахункових операцій АТ КБ «Приват Банк».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бархатов А.П. Бухгалтерський облік зовнішньоекономічної діяльності: Навчальний посібник для бакалаврів. 9-е вид., перероб. М.: Видавничо-торгівельна корпорація «Дашків і К °», 2014. 268 с
2. Безручук С.Л., Грабчук І.Л. Облік валютних операцій в банках Республіки Польща та України: порівняльна характеристика. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2014. Вип. 1. С.3-15.
3. Бобиль В. В. Облік у банках : навч. посіб. для студентів ВНЗ; Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. В. Лазаряна. Дніпропетровськ : Акцент, 2015. 328 с.
4. Варцаба В.І., Машіко К.С. Облік у банках (у таблицях і схемах) : Навч. посібник. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. 184 с.
5. Васюренко О. В. Банківські операції. URL : http://pidruchniki.ws/15840720/bankivska_sprava/bankivski_operatsiyi_-_vasyurenko_ob. (дата звернення: 02.12.2022).
6. Глебова Н. В. Формування інформаційного забезпечення валютних операцій банку в системі обліку та аудиту. Бізнес Інформ. 2014. № 12. С.370 - 377.
7. Готовчиков І. Системи управління банківськими операційними ризиками за Basel II. Пропозиції щодо технологій побудови. банківські технології. 2007. № 7. С. 40-44.
8. Даниловських А.А., Конвісарова О.В. Фінансові аспекти забезпечення інформаційної безпеки підприємства// Міжнародний студентський науковий вісник. 2015. №4-3. С. 398-399.
9. Жигайло Г. Необхідність і результати реформи системи обліку банків. Бухгалтерський облік і аудит. 2004. № 4. С. 17-19.
10. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України: Постанова НБУ від 17.11.2004р. № 555.

URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1511-04#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

11. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України: Постанова НБУ від 21.02.2018р. № 14. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014500-18#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

12. Кириленко В., Демкович М. Звітність комерційних банків: її особливості. Бухгалтерський облік і аудит. 2003. № 1. С. 47 - 49.

13. Кіреєв О. І., Шульга Н. П., Полетаєва О. С. Внутрішній аудит у комерційних банках. К. : КНТЕУ, 2001. 295 с.

14. Конвісарова О.В., Литвин О.О. Причини створення режиму вільного порту // Фундаментальні дослідження. 2015. №9-2. С. 352-35

15. Коцовська Р. Р. Банківські операції URL : http://pidruchniki.ws/15840720/bankivska_sprava/bankivski_operatsiyi_-_kotsovska_pp. (дата звернення: 02.12.2022).

16. Красавіна Л.М. Міжнародні валютно-кредитні відносини: підручник для вишів. 4-те вид., перероб. та дод. М.: Видавництво Юрайт, 2015. 543 с.

17. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України. Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/361.pdf. (дата звернення: 02.12.2022).

18. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності»: Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%91%D0%9E%201_ukr_2021.pdf (дата звернення: 02.12.2022).

19. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 (МСБО 21) «Вплив змін валютних курсів» URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_022. (дата звернення: 02.12.2022).

20. МСФЗ 15 «Виручка за контрактами з клієнтами». URL : https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-15_ukr-compressed.pdf (дата звернення: 02.12.2022).

21. Настенко М. М., Півторак Ю.О. Особливості обліку валютних операцій комерційних банків України. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2(1). С. 208-215.

22. План рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України: Постанова НБУ від 11.09.2017р. № 89. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

23. План рахунків бухгалтерського обліку банків України: Постанова Правління НБУ від 11.09.2017 № 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0089500-17#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

24. Поліщук С. Практичні аспекти бухгалтерського обліку валютних операцій комерційних банків України. Бухгалтерський облік і аудит. 2006. № 7. С. 42-45.

25. Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій: постанова Правління НБУ від 17.07.2000 р. № 275. URL : zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0730-01/. (дата звернення: 02.12.2022).

26. Понаморенко В.Є. Валютне регулювання та валютний контроль: навчальний посібник. 2-ге вид. М.: Видавництво "Омега-Л", 2014. 303 с.

27. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України: Постанова НБУ від 27.02.2018р. № 255. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017500-18#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

28. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 02.12.2022).

29. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 29. С. 377.

30. Про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України: Положення НБУ від 04.07.2018 № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

31. Про порядок відкриття та використання рахунків у національній та іноземних валютах :Інструкція НБУ від 12.11.2003р. № 492. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

32. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 №185 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185/94-вр#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

33. Про порядок та умови торгівлі іноземною валютою: Положення НБУ від 10.08.2005 № 281. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-19#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

34. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет КМУ від 19.02.1993 № 15-93. URL : Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет КМУ від 19.02.1993 (дата звернення: 02.12.2022).

35. Сазикін Б.В. Управління операційним ризиком у комерційному банку. М.-СПб. : Вершина, 2008. 291 с.

36. Снігурська Л. Особливості бухгалтерського обліку банками України операцій зконвертації валютних кредитів у гривню. Вісник НБУ. 2014. № 11. С.38-51.

37. Сулейманова Є.В., Хісамудінов Є.В. Бухгалтерський фінансовий облік: Навчальний посібник. М.: Фінанси та статистика, 2015. 192 с.

38. Чирка Д.М. Методи перекладу фінансової звітності в іноземну валюту: порівняльна характеристика. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. Житомир : ЖДТУ, 2011. № 1(55). С. 169-172.

39. Шалашов В.П. Валютні розрахунки (при експортно-імпортних операціях). М.: Інтел-Синтез, 2015. 315 с.

40. Konvisarova E., Samsonova I., Vorozhbit O. The nature and problems of tax administration // Mediterranean Journal of Social Sciences. 2015. Vol. 6, № 5 S3. P. 78–83.

ДОДАТКИ